

ИЗ ДОЛИНЕ СПРЕЧЕ - ПРЕКО ОЗРЕНА - НА ОБАЛЕ БОСНЕ

Река Спреча протиче једном долином чија је ширина 1-3 километра и улива се у реку Босну код Добоја. Земљиште северно од реке је брдовито и висина се креће од 200 до 500 метара. На овом земљишту од главног друма Тузла - Добој одвајају се код Грачанице два пута. Један води у североисточном правцу преко Срнице ка Брчком, односно северно ка Градаццу, а други води у северозападном правцу преко с. Прњавора, с. Ријеке ка долини реке Босне. Сви ови друмови су добри и оспособљени да се њима крећу сви родови војске, иако на појединим местима има знатнијих успона и падова. Других путева, сем пешачких и коњских стаза, нема. Терен је прилично испресецан и покривен шумом. Источно од Грачанице има природних положаја који омогућавају њену солидну одбрану и контролисање друма Тузла - Грачаница - Добој. На појединим положајима, као и у самој Грачаници, налазио се већи број bunkera.

Земљиште јужно од Спрече простире се у северозападном правцу и испуњава простор између река Спрече и Босне. Овај простор испуњава углавном масив планине Озрена са својим огранцима који се спуштају у свим правцима, а највише ка Добоју и Маглају. На овом простору сем комуникације поред Спрече и Босне, постоји још и друм који води из Грачанице преко Спрече до Трбука. Овај друм је добар за све родове војске, иако води преко Гребих косе (к. 391). На осталој просторији постоје бољи и лошији сеоски путеви и коњске стазе. Земљиште је планинско са висином од 500 до 1000 метара, јако је испресецано и нуди одличне природне положаје за одбрану и прикривене правце за напад.

Просторија у долини реке Босне простире се правцем север-југ. Босна протиче једном долином чија је ширина 500-800

метара, на појединим местима она је знатно мања. Са обе стране реке самом долином пролазе два добра друма. На десној обали, почев од Маглаја, пролази и железничка пруга која прелази реку преко железничког моста југозападно од ушћа Спрече. Поред саме Босне спуштају се огранци масива Озрена на десној обали и огранци планина Кардаг на левој обали реке. Ови огранци завршавају се многобројним положајима и чукама, чија се висина креће од 300 до 500 метара.

Надесној обали реке Босне, почев од Главице (к. 283), преко Ланишта (к. 636), Јазавца (к. 739), Илијиног Гроба, Лазића (к. 382), с. Вукелџа, Буркиног крста (к. 636), Широке косе и даље ка Маглају пружа се читав један појас веома јаким природних положаја, који у већој или мањој мери доминирају околним тереном. Овај појас омогућава браниоцу, с обзиром на конфигурацију терена, да јаким снагама врши посредну одбрану реке и на тај начин да брани артерију на правцу: Маглај - Добој. Непријатељ је и сам то увидео и зато је овде концентрисао јаке снаге и ове положаје упорно бранио.

Северно од Добоја, у његовој непосредној близини, пружа се једна широка коса правцем исток-запад преко к. 300, к. 335 и к. 332. Коса има одличне положаје за непосредну одбрану реке Босне на делу код железничких мостова. Евантуални прелази на овом делу могу се нарочито добро тући артиљеријском ватром и тешким минобацачима. У самом Добоју био је изграђен извештан број бункера. Босна својом ширином од 70 до 80 метара и дубином од два до шест метара представља озбиљну природну препреку с обзиром на слаба и недовољна пловна средства којима је располагала 45. дивизија за евентуално форсирање реке. Поред саме обале реке Немци и усташе изградили су раније већи број бункера. Поред тога, непријатељ је на прузи Маглај - Добој употребљавао и оклопне возове.

j"*

БОРБЕ НА ОЗРЕНУ

У складу са задатком добијеним од штаба 2. армије и са распоредом непријатељских снага и њиховим даљим намерама, штаб 45. дивизије одлучио је да организује активну одбрану положаја на којима су се налазиле његове бригаде, да среди своје јединице и да изврши војно-политичке припреме за предстојеће операције, па је 1. марта 1945. године, у својој борбеној заповести наредио штабу 23. бригаде:

зи) АОС, к. 1333, рег. бр. 7-1/3.

»Остаје на истим положајима са задатком што дубљега чишћења терена од четничких банди према Добоју и у долини реке Босне, као и садејства јединицама Д-2/20. бригаде - п.а. / на случај потребе преко Спрече. Аево чврсто одржавати везу са јединицама Д-4/24. бригаде - п.а./• Нарочиту пажњу обработити на друм који води од железничке станице Трбук за Карановац... «³¹²⁾

Првог и 2. марта 1945. године бригада је била размештена на просторији Орашје - Бољанић - Карановац - Сочковац. У току дана на положајима бригаде није било борбених дејстава. Извиђачке патроле пробијале су се у дубину Озрена и извиђале терен и непријатељеве позиције све до комуникације Маглај - Добој. Патролирањем и извиђањем штаб бригаде је долазио до корисних података за процену ситуације и доношење сопствених одлука о нападу, односно даљем уређењу и утврђивању својих положаја. Извиђачки делови приметили су једну групу од око 30 Немаца на положају Главица (к. 283). Од наоружања имали су и један топ 75 мм. Око 100-200 четника из Озренског корпуса запосело је положаје Каменак (к. 328) - Главица (к. 283).

ма парили су одела, а санитарско и хигијеничарско особље вакцинисало је борце против трбушног тифуса. Пошто је била успостављена чврста веза са дивизијском интендантуром, бригадна интендантура редовно је довозила хлеб из новоуспостављене дивизијске пекаре из Пурачића, а реквирирано је са терена и доста стоке за клање, па је исхрана бораца била редовна и добра. По процени штаба бригаде борбени морал и дисциплина су поправљали. Штаб бригаде се у току дана преместио ближе положајима батаљона и сместио у засеоку Зоране. Први мартовски дан био је веома топао.³¹³⁾

Први батаљон био је још увек у привременом саставу 20. бригаде и био је смештен у с. Стјепан-Поље; 2. батаљон посео је положаје Орашје (к. 288, к. 188 и к. 296) - Гавран вис (к. 383) и био је оријентисан према Текућици, Стријежневици и Трбуку; 3. батаљон налазио се северно од Гостиља са задатком да контролише правце између Гостиља и Гавран виса и био је оријентисан према Високој равни; 4. батаљон био је смештен у засеоку Мољане, а поседао је положај испред села, к. 269 и к. 159, затварајући правце од реке Спрече. Бригадна

312) АОС, к. 1337, пер. бр. 34-1/2; 36. НОР, XI, 2, док. 2.

313) АОС, к. 1337, пер. бр. 47-1/4.

противколска чета, превијалиште и интендантура били су у Бољанићу.

мањих сукоба појединих патрола. Даљње извиђачке патроле сукобљавале су се и разбијале непријатељске патроле и његова осигуравајућа одељења. Претресајући терен, извиђачке јединице из 4. батаљона заробиле су два четника са пушкама и ослободиле два Руса који су побегли од Немаца. Делови 1. батаљона претресајући терен пронашли су у једној кући једну исправну и једну неисправну пушку. Пошто су делови 24. бригаде кренули, на задатак, простор између с. Конопљиштва и Гостиља остао је отворен. Из правца Трбука примећени су и покрети мањих четничких делова. Командант 23. бригаде наређује штабу 2. батаљона да своју 2. чету пребаци на положаје Округли гај (к. 605) - Њивице (к. 546), а штабу 3. батаљона да пребаци једну чету на положај 2. батаљона Гавран вис (к. 383) ради потпуног контролисања тог правца. Време је било кишовито.

Пре подне 3. марта није било значајнијих борбених дејстава. Чланови штаба бригаде вршили су смотру оружја по јединицама. У неким батаљонима борци су вакцинисани против пегавог тифуса. На лицу места у бригади је било 1.776, у расходу 948, свега по списку било је 2.742 борца и старешине. Даљња извиђачка патрола, 3. марта пре подне, наишла је у Сухом Пољу на јачу четничку заседу која је осула ватру из »шарца« и једне стројнице и теже ранила једног и лакше два борца. Четници су затим побегли. Друга патрола из 2. батаљона наишла је на четничку заседу код Округлог гаја. Један борац био је тешко рањен и издахнуо је на путу за бригадно превијалиште.³¹⁴⁾

Последњих дана фебруара и почетком марта примећено је убрзано поновно прикупљање остатака Озренског четничког корпуса, под командом поручника Цвијетина Тодића, на сектору села Липе - Придје - Шеварлије - Стријежевица - Трбук - Ријечани. Укупно је било око 200-300 углавном месних четника, ниског борбеног морала. Четници су слали јаке патроле у село Сухо Поље и у њему постављали јаче заседе. На положају Главице налазило се једно предстражарско одељење од 15 до 20 Немаца, са телефоном и једним брдским топом. Да би се онемогућили четници да се сређују и поново прикупљају, штабови 23. и 24. бригаде одлучују да већ 3. марта отпочну

³¹⁴⁾ АОС, к. 1337, рег. бр. 36-1/4.

напад на њих, па је штаб 23. бригаде тога дана издао борбену заповест о нападу на четнике на просторији села Липе и Шеварлије. Задатак јединица 23. бригаде био је напад на непријатеља на просторији Стријежевица - Трбук - Ријечани са крајњим десним крилом Липова коса - Калило - Кардовац (к. 306) на комуникацији Маглај - Добој. Акцију је требало извршити брзо и енергично с циљем потпуног уништења већ деморалисаних четничких јединица, а затим се пробијати што *Лубље* према комуникацији Маглај - Добој и уништити групу Немаца на Главици и набити четничке јединице до Спрече, који је задатак добио 4. батаљон.³¹⁵

Батаљони су кренули у напад 3. марта, тачно у 18,30 часова.

Једна чета 1. батаљона кренула је са к. 159 и напала непријатеља у селу Лужани, натерала га на повлачење према Сухом Пољу и онда се вратила на своје полазне положаје. Други батаљон у кретању својим правцем наишао је на непријатељску јединицу јачине 150-180 војника у Преслици, напао га и, после краће и оштре борбе, разбио га и протерао према Стријежевици, продужио покрет и избио у Шеварлије. На свом кретању одржавао је везу са деловима 24. бригаде. Батаљон није имао губитака.

Чете су често добијале и посебне задатке за дејства у дубокој позадини непријатеља. Ове вечери, 3. чета 2. батаљона добила је задатак да се креће према селу Шеварлије и продре до на железничку пругу Сарајево - Добој ради минирања и рушења пруге. Како се чета кретала у колони, четници су је приметили и из једног гробља отворили ватру по њеним предњим деловима. Да би заобишао гробље, избегао губитке и развио чету за борбу, командир чете, Бранко Боснић, стаје на чело чете. Са њим су била и два пушкомитраљесца и политички комесар чете Тихомир Михајловић. Они убрзо стижу у једну шумицу бочно од гробља. Међутим, преношење наређења командира чете било је нехотице, прекинуто. Група на челу са командиром чете остаје сама. У таквој ситуацији - према казивању Боснића - командир наређује пушкомитраљесцима да отворе јаку ватру, а сам баца две бомбе на групу четника испод једног дрвета код гробља и група наставља са јаком ватром. Група тада јуриша и на месту где су напали четнике налази два погинула и једног тешко рањеног, који им је рекао да је један од погинулих био командант 1. озренске бригаде

315) АОС, к. 1337, рег. бр. 41-1/2.

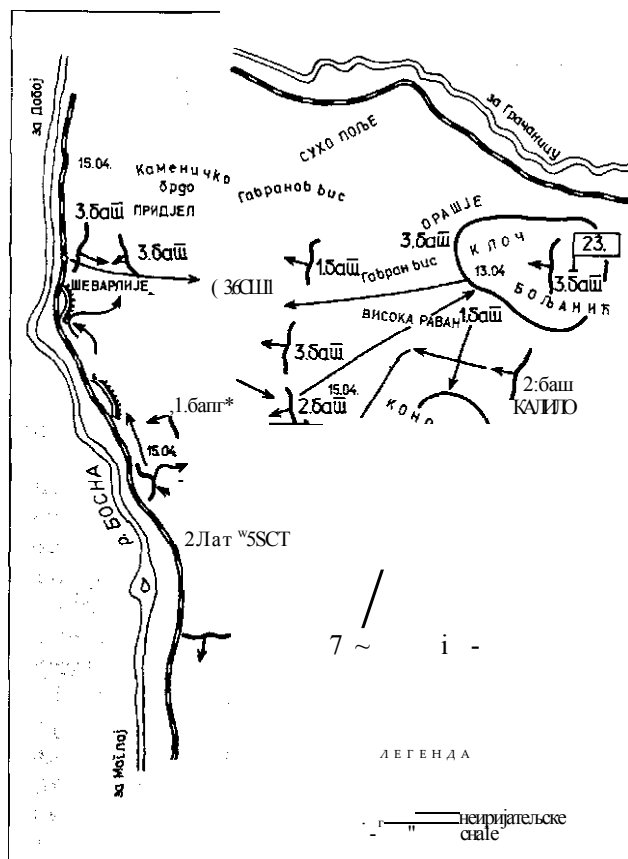

Схема бр. 4 Борбе на Озрену

Бранко Тодић, брат злогласног Цвијетина Тодића. У том је пристигла и цела 3. чета, па је настављено гоњење четника који су се, оставши без команданта, дали у панично бекство.

Јединице 1. и 2. батаљона убиле су овога дана 6 четника. Заплењено је: један белгијски пиштољ, једна немачка стројница, опасач, двоглед, сандук граната за противтенковски топ 42 мм и 200 метака.

Трећи батаљон наишао је на непријатеља на положају Гавранов вис (к. 301), напао га, збацио са положаја и протерао

у правцу Придјела. Десно је одражавао везу са једном четом 4. батаљона. Батаљон није имао губитака, а непријатељски губици нису утврђени. Четврти батаљон кретао се правцем Сухог Поља на Каменак (к. 323) и са две чете избио пред село Липа, где је наишао на жестоки отпор надмоћнијег непријатеља, и после оштре двочасовне борбе био принуђен на повлачење. Батаљон је имао три рањена борца, а непријатељски губици нису утврђени.³¹⁶⁾

Требаве вршиле су честе нападе на јединице 23, 25. и 45. дивизије на десној обали Спрече. Ради појачања положаја 20. бригаде и успостављања линије положаја према четницима, штаб 45. дивизије наређује штабу 24. бригаде да пребаца бригаду на десну обалу Спрече, а да јединице 23. бригаде преузму њене положаје Округли гај и Крчмарицу (к. 682). Према бригадној заповести од 4. марта батаљони су извршили покрет и запосели нове положаје, одсек 23. бригаде био је сада далеко развученији па је по одобрењу штаба 45. дивизије у саставу 23. бригаде и даље био привремено задржан Тузлански партизански одред, који је заузео положаје на делу 4. батаљона. Због ове развучености, батаљони су на положајима држали мање делове уз јака претпросторна и међупросторна обезбеђења. У претпростор су слате јаке дубинске патроле и мања одељења, која су пушкарањем узнемиравала непријатеља. Овог дана, у састав бригаде вратио се 1. батаљон, који је дотле био привремено у саставу 20. бригаде на десној обали Спрече.³¹⁷⁾

Офанзивним дејствима јединица 23. бригаде 3. и 4. марта штаб бригаде није дозвољавао четницима да се срећују, а још мање да групишу своје снаге за нападе на положаје бригаде. Приметно је било настојање штаба бригаде да је што могуће рационалније користи људску снагу, па је штабовима батаљона наредио да на положајима држе што мање снага, а да појачају обезбеђење у претпростору и на боковима, а затим »прикупљати податке и извиђати тако да барем свако друго вече можемо извршити акцију у циљу разбијања и уништења четничких банди«, стоји у већ наведеном Операцијском извештају бригаде од 4. марта.

Петог марта на положајима 23. бригаде није било борбене активности се, обостраног веома интензивног извиђања. Даљ-

³¹⁶⁾ АОС, к. 1331, рег. бр. 12-5 и к. 1337, рег. бр. 37-1/4, Операцијски извештај штаба 23. бригаде за 4. март 1945. године.

³¹⁷⁾ АОС, к. 1337, рег. бр. 42-1/2.

не дубинскб извиђачке патроле батаљона 23. бригаде пробијале су се опет чак до комуникације Маглај - Добој и извиђале терен и непријатељеве позиције. Око 12 часова једна мања извиђачка група из 2. батаљона наишла је на непријатеља на Гребиха коси (к. 282) и после мањих чарки група се повукла на своје положаје. У току дана непријатељ је артиљеријом са положаја Главица тукао јаком ватром положаје 23. бригаде, али није било губитака. У 16 часова једна мања четничка група кренула је у правцу Округлог гаја ради извиђања, али је одбијена и разбежала се.

батаљона за поновни напад на четнике и Немце. Први и други батаљон четника налазили су се у Јабланици, 3, 4. и 5. на просторији Стријежевици - Липа, а 7, 8. и 9. (сви из Озренског корпуса) у с. Милојевићи, Омерове Воде и Буковица. Немачка посада од око 90 војника са два тешка бацача била је у бункеру и обезбеђивала је железничку станицу Трбук. Слабија непријатељска одељења запосела су Гребих косу (к. 341) и Каменик (к. 323), као и Преслицу (према 1. и 2. батаљону), док су се према 3. и 4. батаљону налазиле непријатељске снаге углавном у Стријежевици и Трбуку.

Према издатој заповести у напад на непријатеља пошли су 1. и 2. батаљон у 18.30, а 3. и 4. батаљон у 21 час. Једна чета 1. батаљона пошла је са к. 159 и напала непријатеља на коси изнад села Лужане, натерала га на повлачење, а онда се вратила на свој полазни положај. Једна чета 2. батаљона напала је на непријатеља на Каменику, протерала га, па се и она вратила на свој полазни положај. Делови 3. батаљона у кретању дошли су до Округлог гаја, где их је сачекала јача четничко-немачка група и привремено их потиснула. Међутим, 3. батаљон је извршио силовити противнапад и непријатељ је натеран на повлачење према Стријежевици и Шај-камену (к. 358). У овим борбама учествовало је стотину четника и 30 Немаца. Пошто су одступили, Немци су се задржали на Шај-камену и запосели бункер крај Јабланичке реке. Четврти батаљон држао је једну чету у резерви с намером да у случају потребе притекне у помоћ деловима 3. батаљона, али она није ступала у борбу. Трећи батаљон имао је два лакша рањена борца, а непријатељ 4 погинула и 10 рањених.³¹⁸

бену заповест штабовима 1. и 2. батаљона да у 22 часа напад-
318) АОС, к. 1331, per. бр. 20-5.

ну и протерају непријатеља са положаја: Гребића коса, Каменак и из села Преслице, с тим да 3. и 4. батаљон очисте непријатеља из својих претпростора. Овога дана батаљони Тузланског партизанског одреда повукли су се са својих положаја (Коњска глава, к. 651), па је извршена рокада батаљона 23. бригаде: 4. батаљон био је на положајима Крчмарице, триг. 683 и Коњска глава на којој се раније налазио Тузлански одред, 3. батаљон на Округлом гају и Њивицама, 2. батаљон на положајима Орашје - Гавран вис и 1. батаљон на котама 288. и 159. Остали бригадни делови налазили су се у Бољанићу.

јатеља на просторији с. Текућица - Каменак - Гребић коса. Жестока борба трајала је скоро три часа и непријатељ је био збачен са ових положаја. Непријатељ је три пута заредом вршио противнападе на чету 2. батаљона на Гребић коси, али је увек био одбациван. Пошто је циљ ове нападне акције био протеривање непријатеља са ове просторије како не би вршио нападе на јединице ЈА, то су се сви батаљони 23. бригаде по њеном завршетку вратили на своје полазне положаје. Бригада је имала седам теже рањених, из 1. батаљона, од којих је један умро на путу за бригадну болницу. Међу рањеницима био је и командир 1. чете 1. батаљона, Јово Јовановић. Непријатељ је имао 50 погинулих и 10 рањених војника.³¹⁹⁾

Седмог марта, изузев патролних извиђања, није било борбених сукоба са непријатељем. Са положаја Главица - Ново Село - Варош немачка артиљерија тукла је положаје 1. и 2. батаљона, од које није било губитака.

Ради разбијања четничких групација, штаб 45. дивизије издао је 7. марта 1945. године заповест потчињеним јединицама за организовани напад на покушаје четничких концентрација. Штабу 23. бригаде било је наређење: »Остаје на истој просторији и са истим задатком. У повољној ситуацији дејствовати са једним батаљоном правцем Текућица - Сухо Поље, у циљу садејства и олакшања јединицама Д-2 на десној обали Спрече«.³²⁰⁾

По добијању дивизијске заповести, штаб 23. бригаде је, на основу обавештајних података добијених од Обавештајног центра 45. дивизије, процењивао распоред снага непријатеља на овом сектору и са тим подацима упознао штабове и команде потчињених јединица у својој заповести од 8. марта, издаој у 3 часа.

315) АОС, к. Т337, пер. бр. 40-1/4.

320) АОС, к. 1338/А, пер. бр. 28-11/1.

При процени непријатеља који се налазио пред рејоном 23. бригаде знало се да четници имају прилично аутоматског оружја, тешког далеко мање, али да оскудевају у муницији. Процењивало се да је борбени морал четника низак, јер углавном увиђају безизлазност ситуације у којој се налазе, и да сваког дана све мање верују лажним изјавама и обећањима својих официра и команданата да ће се њихова ситуација поправити. Сазнало се да су појаве дезертерства код четника биле све чешће, нарочито код мештана. Појава дезертерства код домобрана и зеленокадроваца на положајима код Грачанице и у долини Спрече узимала је све веће размере. Четнике су помагали Немци тако што су два њихова топа са положаја Станића Ријека тукли положаје 23. бригаде. На левој обали Спрече, на просторији Липа - Стрижежевица налазило се око 350-400 четника из Озренског корпуса, а на брду Главица (к. 283) и у селу Липа и даље је било двадесетак Немаца, са тим што су са овог положаја некуд повукли један топ. У селу Трбук било је око 1.000 Немаца.³²¹⁾

увек је спадало и очување тајности својих борбених положаја и војничких намера својих штабова, не дозволити да такви подаци падну непријатељу у руке.

Непосредно пред борбене акције за чишћење просторије око реке Спрече од србијанских, босанских и црногорских четника, у заповести штаба 23. бригаде, од 8. марта 1945. године, било је речено. »Предузети мере да се тајност сачува у потпуности. Становништву забранити свако саобраћање преко линије фронта, а међу народом говорити како се четници и усташе припремају да нас нападну. Исто тако говорити како ћемо ми кроз неколико дана (7-8) извршити напад на њих и протерати их преко Босне... С обзиром да је терен на коме ће се изводити операције насељен становништвом које је наклоњено четницима или усташама потребно је према становништву предузети највеће мере предострожности тако да би се избегли случајеви који се дешавају при пролазу и бављењу у оваквим местима, а нарочито мањих јединица. Свака јединица, без обзира да ли се она налази у позадини мора бити спремна на напад мањих банди«.

Штаб бригаде био је прилично ригорозан и у одређивању мера према становништву ових крајева: »Све сељаци који не-

³²¹⁾ АОС, к. 1337, рег. бр. 1/5-2, Заповест штаба 23. бригаде, Оп. бр. 62, 8. марта 1945. године.

пријатељски поступају према нашој ^{војсци} хапсити и преко Штаба А (Штаб 45. дивизије — п.а.) спроводити команди корпусне одбране 3. корпуса. Забранили кретање сељака из села у село. Сељаци који се упућују, по нашим потребама, морају бити снабдевени нашим објавама. Све становнике који прекрше ово наређење хапсити. Постарати се да се ово саопштење саопшти сељацима, а исто тако и борцима». ³²²⁾ Делимично је ово наређење поновљено и у заповести Штаба 45. дивизије од 26. марта 1945. године: »Да би линије положаја и фортификацијско уређење истих, распоред јединица и тешких оруђа остали у тајности, забранити месном становништву прелаз преко линије положаја... «³²³⁾

Запажа се по први пут да је Штаб бригаде имао значајне примедбе на држање појединих старешина, па је у заповести прилично сурово упозоравао штабове и команде: »Аосадање недовољно држање извесног броја старешина у борби као и бораца прекинути суровим казнама на самом положају. За теже преступе као што је одрицање послушности или избегавање извршавања наређења, вршиће се стрељање на лицу места по наређењу претпостављеног старешине».

Бригада је на истим положајима остала и 9. марта. Даљне извиђачке патроле пробијале су се и до самих непријатељских положаја. Ради насилног извиђања, јача извиђачка одељења вршила су нападе на неке од тих положаја, изазивајући непријатеља да тако открије и своје положаје и распоред наоружања. При том су дошли до података да су у борбама протеклих дана тешко рањена четири четника. Извиђачке патроле 1. батаљона убиле су једног четника.

ОКО 23. часа мање непријатељске групе упорно су покушавале да се непримећене примакну положајима 3. батаљона, али су биле дочекане ватром бораца па се по мрљама крви на снежној земљи утврдило да су тешко рањена три четника.

Даљним извиђањима утврђено је да се четнички 1. и 2. батаљон и даље налази у Јабланици, 4. батаљон у Горњем и Доњем Раковцу са истуреним обезбеђењима на Боровој Глави (триг. 653), а 3. непријатељски батаљон налазио се у западном делу села Текућица, који је са својим деловима посео Лужане, Гребиха косу и Каменак, а 5. батаљон био је смештен у селу Липа и преко Сухог Поља одржавао везу са 3. батаљоном. Тридесетак Немаца и даље је држало положај на Главици, као предстражи Добоја.

³²²⁾ ЗБ. НОР, XII, 2, док. 28.

³²³⁾ АОС, к. 1337, рег. бр. 55-62/1-

Бригада је остала на истим положајима до 17. марта 1945. године. Положаји су брањени и одржавани, али су извођена и крупнија офанзивна дејства против положаја четника које су Немци истурили испред себе као претходну, али и задњу одбрану долине реке Босне којом су се убрзано ка северу повлачиле крупне јединице Групе армија »Е«.

тељ је вршио извесна померања и прегруписавања својих јединица. Четнички 3. батаљон посео је Грбића косу и Каменак, 5. батаљон је напустио те положаје и отишао у правцу Стријежевице, док се 4. батаљон померио из Горњег Раковца, напустио положај Борова Глава и око 11 часова посео Преслицу, а 1. батаљон разместио је своје људство у Горњем Раковцу.³²⁴⁾

Ноћу 11/12. марта четници су опет вршили мања прекуписавања својих јединица и делимично померање, па су 3, 4. и 5. четнички батаљон разместили на сектору Текућица - Сухо Поље, на линији: Каменак - Гробић коса - Каменак - Гавранов вис - Преслица, па на југ до Калила (триг. 446).

Поседањем доминирајућих положаја и висова на Озрену и успешним борбеним дејствима тих дана јединице 23. бригаде су се опасно наднеле над комуникацијом у долини Босне, чиме су непосредно угрожавале редовно повлачење немачких јединица из рејона Сарајева ка Добоју и даље на север према Сремском фронту.

Суочени са присуством крупнијих јединица ЈА скоро надобалама Босне, Немци наређују четничким командантима да одмах покрену своје јединице и да врше сталне нападе на положаје јединица ЈА. У 8 часова 12. марта јача непријатељска група (од око 150 четника и 30-40 Немаца), са много аутоматских оружја и са два тешка бацача, из правца Трбука, преко Доње Пакленице, започела је са силовитим нападом на положаје 3. батаљона: Њивице - Округли гај. Три пута је жестоки јуришима непријатељ покушавао да збаци 3. батаљон са његових положаја, али је увек био одбијен. Ради помоћи и садејства 3. батаљону, 1. чета 4. батаљона поставила се на десном крилу 3. батаљона и силном ватром тукла непријатеља на свом претпростору. На левом крилу 4. батаљона појавила се мања непријатељска група, покушавајући да продре кроз међупростор и да се батаљонима забаци иза леђа, али је и она

³²⁴⁾ АОС, к. 1331, пер. бр. 35-5, Операцијски извештај, оп. бр. 68 штаба 23. бригаде, 11. марта 1945. год.

била одбијена. Из рејона Велика Остравица (триг. 917) појавила се такође једна мања група, али је и она била одбијена према Доњем Раковцу.

На сектору Текућице дошло је до мањих чарки на положајима 1. батаљона, који је при том имао једног лакше рањеног. Жестока борба на положајима 3. батаљона трајала је до 16.30 часова, када је непријатељ, добро припремљеним противнападом 3. батаљона, а не постигавши никакав борбени успех, био прунуђен да се повуче на своје полазне положаје. Трећи батаљон имао је двоје погинулих (један борац и једна другарица) и пет рањених (један теже и четири лакше). Непријатељ је имао више погинулих и 20 рањених.³²⁵⁾

Око 20 часова извиђачка група из 3. батаљона, са положаја Њивице, по фаровима је избројала 150 немачких камиона на комуникацији од Маглаја за Добој.

непријатеља и одбацили га са положаја Главица и дела Гребиха косе, а затим се вратили на своје полазне положаје. Борба је била оштра, трајала је непуни сат. Бригада је имала 6 рањеника, а непријатељ је, према казивањима сељака, имао 2 погинула и 9 рањених.

њег у Доњи Раковац. Из Сухог Поља четници су истерали пуна кола неког материјала који су истоварили у једној кући на Гребиха коси. Коњаници су се дуже задржали на овој коси, осматрали су двогледима бригадне положаје и са својом пратњом вратили се у Сухо Поље. Комуникацијом од Маглаја ка Добоју бригадни осматрачи пратили су кретање две колоне од по 40-50 камиона с војском и материјалом, а пругом у истом правцу прошле су две железничке композиције од 20-25 вагона натоварених неким материјалом. Вршећи извиђачку службу и претрес терена извиђачи из 3. батаљона нашли су три леша четника погинулих у борбама претходног дана.

Двадесет трећа бригада налазила се 13. марта на левој обали Спрече, где је у времену од 1. од 13. марта водила еластичну борбу са непријатељем. Читава јединица налазила се на ослоним тачкама истуреног положаја на линији: река Спреча - с. Мољани к. 288 - с. Брђани - к. 383 - Висока раван. Овде се сада ствара међупростор који почиње од Високе равни и

³²⁵⁾ АОС, к. 1331, рег. бр. 37-5, Операцијски извештај, Оп. бр. 68, штаба 23. бригаде, 12. марта 1945. године.

завршава се код с. Гаврића. Он је редовно контролисан патролним и извиђачким одељењима. Од села Гаврићи бригадни положаји су се протезали на с. Масловаре - Њивице (к. 546) - Округли гај (триг. 605), где се опет отварао један мањи међупростор који се протезао све до Крчмарице (триг. 682) и био је брањен ватром са ослоних тачака Округли гај и Крчмарица. Од Крчмарице положај се пружао до Коњске Главе, обухватајући к. 683, к. 588 и к. 582.

на којима се налазила и прикупљала обавештајне податке о непријатељу за предстојећа борбена дејства, а у случају промена стања код непријатеља дејствовала је према ситуацији. Бригада је увек успевала, у случајевима јачег непријатељског притиска, да задржи непријатеља на линији на којој се налазила. Само једном се, и то привремено, повукла на просторију између главног и прихватног положаја.

Распоред пешадијских аутоматских оруђа, лаких и тешких бацача био је извршен тако да су до максимума биле искоришћене њихове балистичке и тактичке особине. У стрељачким заклонима поред стрелаца налазила су се и лака аутоматска оруђа. Тешка аутоматска оруђа налазила су се на крилима и боковима стрељачких положаја, позади положаја стрелаца на доминирајућим тачкама или у непосредним међупросторима између две ослоне тачке.

Приликом дељења зона дејстава појединим оруђима и групама оруђа водило се рачуна о терену и балистичким особинама самог оруђа. Аутоматска оруђа на боковима имала су задатак бочног обезбеђења и одржавања ватрене везе с јединицама на ослоним тачкама или са истуреним положајима своје јединице. Аутоматска оруђа, која су била постављена око средине распореда стрелаца, тукла су положаје испред својих јединица и по правцу одржавале ватрену везу са суседним аутоматским оруђима.

Лаки бацачи (50 мм), због својих балистичких особина и малог домета, били су постављени уз саме стрељачке заклоне и служили за тучење непријатељских положаја и свих мртвих углова испред сопствених положаја. Тешки бацачи 82 мм постављени су иза линије положаја и теренских узвишица, одакле су дејствовали по правцу на читавом фронту своје једини-

³²⁶⁾ 36. НОР, XI, 2, АОЖ 10.

Извиђачи су 14. марта код непријатеља приметили велику покретљивост. На Гребиха коси истеран је неки материјал воловским колима, који је пратило двадесетак наоружаних људи. ОКО 17 часова једна колона четничке коморе од 7 коња сишла је са Преслице и отишла у Сухо Поље. У току последња 24 часа извиђачи су пребројали око 150 до 170 камиона пуних војске и материјала на комуникацији Маглај - Добој, а у истом правцу кретало се и неколико композиција натоварених вагона, што је сведочило о ужурбаном пребацивању немачких снага из рејона Сарајева према Сремском фронту.

Немци су ојачавали одбрану комуникација. Преко моста 14. марта у 23. часа прешло је на десну обалу реке Босне 30 коњских кола, 10 камиона пуних војске, 6 тенкова средње тонаже, 3 ПА топа и око 300 Немаца, који су се распоредили поред железничке пруге, а један део је отишао у заселак Радочићи и у село Липа, а истурили су и јаче обезбеђење од петнаестак војника на положају Главица. Примећена је и једна четничка колона из правца Трбука која се пребацила на десну обалу реке Спрече. Четнички 3. батаљон вршио је присилну мобилизацију преосталог људства у Сухом Пољу, из чега се могло закључити да се спрема за покрет са те просторије.

Петнаестог марта примећено је да је око 40 Немаца запосело бетонски бункер испод брда Ровик са једним бацачем и два тешка митраљеза. Петнаестак Немаца, са једном »зорком« на положају Главица, представљали су очигледно јаче истурено обезбеђење комуникације према Добоју, са којим су успоставили и телефонску везу. Око 17 часова истог дана бригадни извиђачи приметили су седам камиона са грађевинским материјалом на комуникацији од Маглаја ка Добоју.

кушала је демонстративни напад на положаје 2. батаљона, али су борци извршили жестоки противнапад, разбили их и протерали. Један борац је теже, а двојица су лакше рањена. Непријатељ је имао теже рањеног једног војника.

четнике у засеоку Лужанима и протерала их на Гребиха косу, па се вратила на своје полазне положаје. Један вод из 3. батаљона, вршећи извиђачку службу, наишао је на мању четничку групу са којом је водио борбу два часа и, пошто је разбио и протерао, вратио се на свој полазни положај. Бригада је ове ноћи имала 5 рањених бораца, међу њима и једног десетара, а непријатељ два погинула и пет рањених.

Негде средином марта 1945. године командант 4. батаљона, поручник Милутин Вукићевић, наређује команди 1. чете (командир Лудвиг Модих и политички комесар Радомир Богдановић) да са четом изврше мањи демонстративни напад на четнике који су дуже времена држали положаје око косе Крчмарица, с обзиром на то што су неки четнички командири са тих положаја преко чланова својих породица упућивали предлоге за преговоре и за предају, с тим да јединице НОВЈ преузму одбрану њихових села од напада других четничких јединица. Чета је кренула са положаја према селу и ушла у кућу командира Данила, који је политичком комесару чете Богдановићу рекао да је његова јединица на одмору, а да су на положају јединице командира Мирка. Вештим маскирањем својих намера, чета је успела да зароби оба четничка командира (Данила и Мирка) и 13 четника и да заплени њихово оружје и војну опрему. Испољена је потпуна иницијатива команде чете, чији је задатак био да изврши мањи демонстративни напад, а она је самоиницијативно продрла 5-6 километара дубоко у четничку позадину и постигла борбени успех. Већина ових четника, старијих људи, пуштена је кућама. Они су постали најбољи пропагандисти међу својим сељацима о правичности команди јединица НОВЈ.

Примећено је 17. марта да непријатељ довлачи неки материјал на просторију с. Текућице, а штаба 23. бригаде оценио је да је то у вези са предстојећим непријатељским нападом. Да би се онемогућило и ометало даље непријатељско концентрирање и ради разбијања четничких група на просторији Текућица - Сухо Поље, штаб 23. бригаде издао је тога дана заповест штабовима батаљона о енергичном нападу на четничке јединице на овој просторији.³²⁷

Према обавештајним подацима извиђачких делова, испред положаја 23. бригаде код четника није било промена. На десној обали Босне и на мостовима налазиле су се мање немачке посаде: 80 Немаца у бункерима код Трбука, 40 код моста у Јабланцу, 30 на Парници, 20-30 на Ријечици, затим 20-25 на Пакленичкој реци и 100-120 на мосту код Маглаја. Једна јединица зеленокадроваца, која је из Сухог Поља по неком задатку прешла на десну обалу Спрече, поподне 17. марта вратила се назад. На положајима Лужани, Каменак и Високи Цер на-

³²⁷ АОС, к. 1337, рег. бр. 46-1/2, Заповест штаба 23. бригаде, Оп. бр. 74, од 17. марта 1945. године.

лазили су се делови 16. хрватске (ушашко-домобранске) дивизије.³²⁸⁾

Сходно издатој заповести о нападу на непријатељске снаге, батаљони су обављали последње припреме. Командири су вршили рекогносцирање терена и водницима одређивали конкретне борбене задатке на терену. Са борцима су одржавани политички часови на којима се говорило о предстојећој нападној акцији. Око 16 часова на положаје 23. бригаде стигла је једна батерија топова из дивизијске артиљерије. Два топа су постављена на друму североисточно од засеока Маљани, а један више засеока Маљани, к. 269, са задатком тучења непријатељских положаја у с. Лужани (к. 282), Каменак (к. 322), Гавранов вис (к. 301) и у селу Преслици.

Према издатој заповести штаба бригаде, 1. и 2. батаљон извршили су у 20.30 часова напад на ушашко-домобранске снаге, на положајима Лужани, Каменак и Високи цер. Батаљони су успели да протерају непријатеља са његових првих положаја у правцу Сухог Поља и Преслице. Борба се завршила 18. марта у 1.30 када су се батаљони вратили на своје полазне положаје. Извиђачки делови и један вод из 4. батаљона, враћајући се за извршене акције, после крваве борбе са једном мањом четничком јединицом, у једној кући заробили су 5 четника и запленили 6 пушака. Заседа из 3. батаљона изненадила је једну непријатељску патролу и убила једног четника.

рањено 13 и заробљено пет непријатељских војника. Заплењено је 6 пушака, 50 метака, једна немачка блуза и један ранац. Бригада је имала два погинула и осам рањених бораца. Изгубљен је један пушкомитраљез и једна стројница (совјетске производње).³²⁹⁾

Основни борбени задатак добијен од штаба 45. дивизије бригада је извршила. Успешним нападима на поједине четничке јединице онемогућен је непријатељ да концентрише своје снаге ради јачег напада на јединице ЈА, а разбијене су и четничке групе на просторији Текућица - Сухо Поље. За разлику од ранијих често демонстративних напада, овога пута јединице 23. бригаде извршиле су плански и добро организован напад на четнике. Бригада није успела да избије на комуникацију Маглај - Добој, па она није ни минирана.

³²⁸⁾ 36. НОР, XI, 2, док. 18, објашњење број 6, као и 36. НОР, XI, 2, док. 35, објашњење број 10.

³²⁹⁾ АОС, к. 1337, рег. бр. 52-1/4, Операцијски извештај штаба 23. бригаде, Оп. бр. 77, од 18. марта 1945. године, у 20 час.

На истим положајима бригада је остала све до 20. марта. Време се пролепшало, било је топло и погодно за одмор и војно-политичку обуку бораца.

Релативно кратко затишје на фронту искоришћено је и за припрему за војну обуку бораца из специјалних јединица. Тих дана пописивано је све механичарско особље, како би се, према наређењу штаба 45. дивизије од 10. марта, упутило на аутомобилски курс који је, при штабу 14. корпуса, започео 1. априла,^{330>} а 20. марта исте године у штабу бригаде примљено је наређење штаба 45. дивизије за упућивање људства на курс за обуку у руковању противтенковском и снајпер пушком (обе совјетске производње). Одабирано је људство за овај курс међу храбрим борцима и добрим нишанијама, којима је штаб бригаде обезбедио и то оружје. Курс је почео већ 25. марта и трајао је десетак дана.^{331,}

Наставило се са интензивном војном обуком бораца, који су се вежбали у брзом расклапању и склапању аутоматског оружја. У батаљонима су вршене интензивне припреме за гађање пушком, а на основу наређења штаба 45. дивизија по јединицама је поучавано »Упутство за организацију гађања« и »Упутство о вршењу обуке за гађање«, која су била веома исцрпна.³³²⁾

Времена је било мало, али су штабови батаљона и команде чета проналазили ма и најмањи предах за извођење војне обуке. Борци су обучавани пре свега да не смеју да се шетају по положајима, што су они раније често чинили, и упозоравањима су да се чим се положаји фортификацијски уреде, одмах повлаче са њих у мртве углове и резервне ровове како би се избегли губици од изненадне или планске непријатељске артиљеријске и бацачке ватре. Свака десетина остављала је на положају по два борца за осматрање земљишта пред батаљонским положајима и благовремено обавештавање своје десетине о евентуалном наиласку или било каквом покрету непријатеља.^{333,}

Исхрана бораца у овим данима била је све нередовнија, јер се већ осећала оскудица у намирницама. Бригадна интендантура и батаљонске трупне коморе и даље су се бориле са огромним свакодневним тешкоћама око редовног снабдевања

³³⁰⁾ АОС, к. 1339/А, ф. 3, док. 6.

³³¹⁾ АОС, к. 1339/А, ф. 3, док. 23.

^{332>} 36. НОР, XI, 2, док. 38.

^{333>} АОС, к. 1337, пер. бр. 5-1/.

јединица јачом и обилнијом храном. Било је одступања од правилне реквизиције намирница од месног становништва, што је штаб 45. дивизије касније оштро критиковао, а у заповести штаба 23. бригаде од 3. марта 1945. године категорички је одређено: »У. Пошто је тај терен (Озрен планина и села Придјел, Трбук, Стријежевица - п.а.) и живаљ на њему непријатељски настројен према нашој борби, то ћете настојати да са истога потерате храну. О правилности одузимања хране политички комесари батаљона повешће рачуна и контролисати лица која буду одређена за прикупљање хране, а прикупљену храну предати бригадној интендантури«.³³⁴

У току марта месеца интензивна је била и политичка обука бораца и старешина. Политички рад био је допуњен новим темама, које су се у том времену показале најактуелнијим: одлуке Кримске конференције, формирање Југословенске армије и Генералштаба, затим формирање јединствене југословенске владе под руководством маршала Тита, као и тема под насловом »Оснивање намесништва и међународни положај наше земље у склопу великих савезника«. Теме су прорађиване на основу материјала из штампе и одговарајућих реферата добијених из политичког органа штаба 45. дивизије и изазвале су велику пажњу огромне већине бораца и старешина.

О политичком раду са борцима непосредно пред акцију говори се и у заповести штаба 23. бригаде, од 8. марта 1945. године, за чишћење Озрена од четника:«... Пред полазак у напад уколико икако могућности дозволе, окупљеним батаљонима објаснити издајничку улогу четника и њихову сарадњу како са Немцима, тако и са усташама. Истаћи да се води акција за уништење ових банди, које су толико зла починиле нашем народу и да сваки борац мора дати све од себе да се ове банде униште... «³³⁵

Борбе које су водиле јединице 23. бригаде против четника, Немаца, усташа и зеленакадроваца на планини Озрену од 1. до 20. марта 1945. године биле су жестоке, тешке, али и веома успешне. Бригада је из непријатељског борбеног строја избацила 87 војника и старешина, од којих 25 погинулих, 49 рањених и 13 заробљених. Заплењена је и извесна количина оружја и муниције: 12 пушака, једна стројница, један пиштољ, један двоглед, 290 метака и мање ратне и личне опреме. У протеклим борбама, с обзиром на њихову жестину, бригада је

³³⁴> АОС, к. 1337, пер. бр. 41-1/2.

³³⁵> АОС, к. 1337, пер. бр. 1/5-2.

имала 11 погинулих и 28 рањених.³³⁶⁾ Бригада је успешно извршила постављени јој задатак, што се видело и из сталног слабљења борбеног морала четничких јединица - батаљона, које су се на крају и распале, иако су на почетку ових борби бројале око 2.000 људи, већином мештана.

ПОВЛАЧЕЊЕ НА ПОВОЉНИЈЕ ПОЛОЖАЈЕ

Изненадни и успешни напад и продор непријатељских снага на фронту 25. дивизије опасно је угрозио бокове 45. дивизије, поготову када је једна јача колона из 7. СС дивизије са нешто тенкова и моторизације упала у Градачац, а друга надирала преко крајњих северозападних падина планине Мајевице у правцу Сребрника и Тузле и трећа у правцу Срнице и Грачанице.

Штаб 45. дивизије издаје 20. марта заповест својим бригадама за планско тактичко повлачење - померање са досадашњих положаја, напуштање Грачанице и приступање прочишћавању планине Озрен »са тежњом да се што већи број четничких банди уништи и разбије, а у циљу онемогућавања поновног прикупљања и концентрације на истом сектору за дуже време рада напада на наше јединице... «³³⁷⁾

Наређено је да повлачење почне одмах и да све јединице буду на новим положајима 21. марта најкасније до 6 часова. Квислиншке снаге покушале су бочним препадима у више махова да омету планско извлачење јединица 45. дивизије, али без неких нарочитих успеха.

По тој заповести 23. бригада је добила задатак да поседне положаје у с. Карановцу и с. Сочковцу, на линији: к. 217 - к. 260 - к. 236 - к. 370 - триг. 490 и да затвори правце од Каменичког виса и до села Бољанића, да надаље контролише четничка села, користећи их истовремено као месни извор хране за војску. Морало се строго водити рачуна о ђуприји на Спречи и евентуалној интервенцији непријатеља од Грачанице према Спречи.

Штаб 23. бригаде издао је истог дана своју заповест потчињеним јединицама за покрет ка новим положајима.³³⁸⁾ Све

336) у борбама на Озрену (код Конопљишта, на Гребиха коси и код Текућнице) у времену од 1. до 20. марта 1945. године) погинуло је 11 бораца и руководиоца.

337) 36. НОР, XI, 2, док. 24.

338) АОС, к. 1337, рег. бр. 47-1/2, Заповест штаба 23. бригаде, Оп. бр. 88, од 20. марта 1945. године.

јединице извршиле су, после краћих припрема, покрет на новоодређене им просторије - положаје, на које су стигли 21. марта у 5 часова, да би у току дана заузеле коначне положаје: Први батаљон на линији: Бијељевина (к. 556), - Сјенокосићи (к. 471), - заселак Стојићи - Потоци (к. 217) - Вис (к. 323); Други батаљон на линији: Грич (к. 226) - Илијино брдо (к. 260) - к. 156 - к. 168 - Лазаревићи - Стјепановићи и са јаким обезбеђењем правца Ланишта - Маглајска коса, а једну је чету поставио на триг. 160 ради обезбеђења и поседања моста на Спречи, код железничке станице Карановац, с тим што је у десно држао везу са 4. а напред а 3. батаљоном; Четврти батаљон посео је положаје на линији: Каменички вис (к. 821) - Ремуст коса (к. 365) - Волујак са задатком обезбеђење од непријатеља из правца многобројних чука и јаруга са Озрена. Оваквим одбрамбеним распоредом непријатељу је био потпуно затворен пролаз према долини Спрече и ка Тузли, јер су 1. и 2. батаљон тако затварали правце евентуалног непријатељског напада од с. Брезици, а 4. батаљон са правца Велика Остравица (триг. 917) и Конопљиште.

тичку резерву. Био је смештен у селу Сочковцу, а деловима је посео раније припремљене прихватне положаје на линији: шуме села Михаљевић - Кик (триг. 490) - Стражица (к. 379) - Међаш (к. 153) контролишући простор десно до Спрече.

Одмах се почело са организовањем и фортификацијским уређењем нових положаја, на које је непријатељ у току истога дана неколико пута нападао мањим деловима, који су увек били одбијани. Прва чета 3. батаљона у Босанском Петровом Селу обезбеђивала је бригадно превијалиште и бригадну интендантуру, а овде су биле и батаљонске трупне и бојне коморе. Остали бригадни делови били су смештени у Какмужу, као и бригадна противколска чета, са задатком контролisaња и обезбеђења од непријатељских упада из долине Спрече, па су своја тешка оруђа уперили према комуникацији са правца Бољанића. Штаб бригаде и бригадна пратећа чета налазили су се у Аугама, засеоку Какмужа. Овога дана на положаје бригаде дошли су чланови штаба 45. дивизије и борцима давали упутства за правилно вршење војничке дужности и фортификацијско уређење нових положаја.

Обавештен од сељака и од својих доушника и извиђача да су јединице 23. бригаде напустиле своје дотадашње положаје и повукле се према Карановцу и Сочковцу, непријатељ је у

току јутра 21. марта извршио покрет и посео села и положаје са око 1.200 људи: Брезици са 400-500, Конопљиште и Горњу Пакленицу са 400, Бољанић са 150 и Клоч и Орашје са око 200 људи. Повратак на старе положаје, без обзира на то што није био извојеван четничким успесима, повратио је извесни борбени морал код непријатеља, који је већ био у распадању, мада су и четници и зеленокадровци са ове просторије у огромној већини постали свесни своје блиске пропасти. Непријатељски старешински кадар говорио је својим војницима да су јединице ЈА слабе и неборбене, иако су их протекле борбе у потпуности демантовале, да не иду у борбу са Немцима и да су се зато повукле, а да ће ускоро у Југославију стићи енглески и амерички војници који ће повратити краља Петра и стари југословенски режим. Квислинзи су и даље примали оружје и муницију од Немаца из Добоја и делом из Грачанице. При кретању на нове положаје четнички команданти имали су релативно благ однос према народу ових крајева, јер су им војници били махом мештани. При томе су покушали да похватају сараднике и симпатизере НОП-а, али су ови с породицама избегли са јединицама ЈА.

ви 1. батаљона извршили су слабији напад на четнике у селу Текућици и том приликом имали двојицу рањеника.

Мањи четнички делови са правца Бољанића нападали су повремено на положаје 2. батаљона, али су увек били одбијани. Батаљон није имао губитака. Већа јединица четника (120-150 људи) са правца Конопљишта, после краће ватрене припреме, напала је на положаје 4. батаљона на Каменичком вису, које су бранили један вод и једна чета. После кратке, али оштре борбе, непријатељ је био одбијен. Батаљон је имао једног погинулог и два рањена, а непријатељ четири погинула и три рањена.

Штаб бригаде, 22. марта вршио је процену непријатељских снага и ситуације пред својим одбрамбеним рејонима и утврдио да је линија положаја веома развучена и да није извршен одговарајући распоред снага зависно од важности одбрамбених тачака и упоришта. Због тога је овога дана извршио извештај прераспоред јединица и поседање погоднијих положаја за одбрану, с тим што је 3. батаљону наређено да уреди своје положаје као главне одбрамбене линије и да служи као главна прихватна снага бригаде у случају јаких борби и

евентуалног дубљег продора непријатеља према положајима бригаде.

Због покрета у протекла два дана, исхрана није била ни редовна ни добра. Није било фуражи за стоку, гладовала је. Стање је постало критично. Време је било топло. Чланови штаба бригаде обилазили су батаљонске положаје и својим примедбама и упутствима побољшавали извођење фортификацијских радова. Бригада броји 2.648 људи по списку, 1.777 на лицу и 871 у расходу. За команданта бригаде је 21. марта 1945. постављен мајор Милутин Булајић,³³⁹ уместо мајора Божићара Борђевића, који је отишао на нову дужност.

ПОНОВО БОРБЕ ПРОТИВ ЧЕТНИКА

Дејства јединице 23. бригаде 23. марта сводила су се на патролирање, извиђање и прикупљање обавештајних података о непријатељу. Даљне извиђачке патроле и овога дана пробијале су се скоро до самих непријатељских положаја на којима су имале неколико сукоба. По наређењу штаба бригаде 3. батаљон је извршио покрет ближе ка Спречи и једном четом посео коту 168. Чета је истурала патроле ка железничкој станици Карановац и лево држала везу са 2. батаљоном. Остале снаге батаљона биле су у развученом поретку, а комора и кухиња сместиле су се код циглане у Сочковцу. Са правца Бољанића четници су испалили неколико бацачких мина на положаје 2. батаљона, али жртава није било.

Ноћу 23/24. марта мањи четнички делови извршили су млаки напад на положаје 2. батаљона, али су после краће борбе били одбијени, уз једног погинулог и тројицу рањених.

Непријатељ се очигледно спремао за нови, далеко јачи напад на јединице 23. бригаде. Бригадна и батаљонска извиђачка одељења успела су 24. марта да идентификују све четничке јединице на сектору бригаде и њихов распоред. Са свега око 160 људи непријатељ је запосео Гребље брдо, док се у селу Текућици и засеоцима Орашју и Клочу сместио 3. батаљон 1. озренске бригаде, око 200 људи. У Конопљштву, Горњем и Доњем Раковцу налазили су се 1. и 5. батаљон укупне јачине око 400 људи. Педесетак усташа прешло је још 22. марта у Муслиманско Сухо Поље, али су се идућег дана вратили на десну обалу Спрече.

³³⁹ АОС, к. 1337, рег. бр. 56-1/4, Операцијски извештај штаба 23. бригаде, Оп. бр. 81, од 24. марта 1945. године.

Бригадни извиђачки вод је 24. марта, при извиђању у региону Озренског манастира и у озренским јаругама заробио 9 четника и запленио три пушке. Један је четник покушао бекство, био је рањен, превијен и упућен у бригадно превијалиште. Делови 1. батаљона заробили су два четника, један је био са пушком, а 2. батаљону предао се један четник без оружја.

Штаб бригаде наредио је, 24. марта увече, штабовима потчињених јединица, да ујутру 25. марта крену у акцију прочишћавања терена и претпростора и напада на положаје четника из Озренског корпуса.

Први батаљон прешао је велику просторију, скоро 12 километара у ваздушној линији. Кретао се правцем: Бијељевина - с. Врела - с. Васиљевићи - с. Мићијевићи, потом прешао Буковишку реку и стигао на место Омерове воде. Терен је ту испресецан, има много вододерина, густо је пошумљен, а то све је отежавало детаљно прочишћавање ове велике просторије. Мањи четнички делови били су разбијени и протерани дубоко у Озрен, и према Пакленици, Конопљишту и Раковцу. Рањен је један борац, а погинуо је један четник и петорица су била рањена. По завршетку борбеног задатка, батаљон се вратио на своје полазне положаје. Четници, који су приметили наилазак јединица 2. и 3. батаљона, разбежали су се, не прихвативши борбу. На свом правцу кретања ни 4. батаљон није наишао на непријатеља. Заробљен је један четник са пушком.

Са акцијом чишћења терена од четничких банди бригада је наставила и 26. марта. Делови 1. батаљона претресали су терен у правцу Брезика и Раковца. У засеоку Божићи вештим маневром изненадили су једну четничку групу. После краће борбе убијена су два четника, а заробљено их је 8, од којих шесторица са пушком. Извиђачка одељења 4. батаљона извршавајући свој борбени задатак заробила су два четника са оружјем. Укупно је овога дана заробљено 12 четника, два су убијена и заплењено је 10 пушака.

Време је било топло, са повременим кишом. Борци су наставили са фортификацијским уређењем положаја, грађени су заклони за стрелце и за тешка оруђа. По четама су одржавани редовни часови обуке са оружјем, а вршене су и интензивне припреме за бојно гађање пушком. Велика је била активност и чланова штаба бригаде, који су стално обилазили батаљонске положаје, одржавали конференције са командним и политичким кадром и детаљно анализирали протекле покрете и борбена дејства. Стално се побољшавала исхрана, што је

такође у значајној мери утицало на даље подизање борбеног морала људства.

Штаб 45. дивизије је, 26 издао је 26. марта, штабу 23. бригае наређење:³⁴⁰⁾... Јединица ће са сва своја 4 дела (батаљона п.а.) остати и даље на положајима које је и до сада држала. Нарочито ће пажњу посветити и обратити на фортификацијско уређење својих положаја и одржавање материјалне и ватрене везе између појединих основних тачака свога положаја. Како лево од ове наше јединице нема наших делова и пошто јој је лево крило откривено, то ће један део својих снага избацити на линију Велика Остравица - Мала Остравица - Синова Глава. Десно ће бити у сталној ватреној вези, преко реке Спрече са јединицом Б. (20. бригада-п.а.). Јединице ће фортификацијски уредити своје положаје тако да им ови омогуће што упорнију одбрану, да им пружи што бољу грегледност како би им омогућили што боље ватрено дејство... »³⁴¹⁾

Штаб дивизије посебно је упозоравао штабове бригада на тајност предвиђене акције и забрану кретања становништва на војишној просторији. Својом заповешћу штаб бригае регулисао је и начин исхране јединица: »Исхрана јединица ће се вршити и даље онако како се је обављала и до сада: преко сопствених интендантура, као и преко дивизијске интендантуре, као и на терену...«, а штабови батаљона посебно упозорио: »Све јединице обратиће нарочиту пажњу извиђачкој и обавештајној служби и по прикупљеним подацима достављати нам предлоге, а у повољним моментима и самоиницијативно дејствовати«.

Код четника на положајима испред бригае 27. марта није било никаквих промена. Примећено је да је једна мања немачка јединица прешла са десне обале Спрече, а извиђачи су утврдили да су ти Немци донели муницију четницима у Бољанићу, пет бацача и mine за њих. Бригадне дубинске патроле и извиђачка одељења утврдили су да је непријатељ посео заселак Орашје, одакле је патролама контролисао висове у засеоку Клоч. Главне непријатељске снаге налазиле су се у Текућици, Сухом Пољу и Стријежевици. По изјавама заробљених и пребеглих четника могло се утврдити да је морал код четника низак и да већина увиђа сву бесмисленост борбе против јединица ЈА, али да их официри и подофицири чврсто држе и енергично и ригорозно се обрачунавају са колебљивцима.

³⁴⁰⁾ 36. НОР, XI, 2, док. 25.

³⁴¹⁾ 36. НОР, XI, 2, док. 28.

Овога дана на положајима и у јединицама на одмору одржане су политичке конференције на којима су политички комесари говорили борцима о значају народне побуне против режима Цветковић-Мачек и рушења те владе која је 1941. године потписала срамни Тројни пакт са Немачком. Борци су дискусијама истицали огромне борбене резултате које је постигла НОВЈ у току четворогодишње ослободилачке борбе против фашизма, изражавали захвалност погинулим борцима и херојима за њихове жртве и испољавали гнев према унутрашњој и спољњој реакцији, заветујући се да неће испустити оружје из руку до коначног истеривања окупатора и свих непријатеља из наше земље. Истог дана за команданта 2. батаљона постављен је Бранислав Петронијевић Бранко, до тада вршилац дужности команданта батаљона исте бригаде.³⁴²

Пре подне 27. марта, обавестивши о томе штаб 45. дивизије, штаб 23. бригаде издао је заповест потчињеним батаљонима о великој нападној акцији за чишћење терена од четничких јединица са задатком да избију на линију: Липе - Придјел - Шеварлије. Са нападом се отпочело у поподневним часовима. Добивши ово обавештење штаб 45. дивизије наредио је батерији топова да у 18 часова, на један сат пре бригадног напада, ватром туче непријатеља у Орашју, па је ватра затекла четнике баш при престојавању, неколико их је погинуло, а многи су се разбежали.

Прва чета 1. батаљона опет је ишла према Омеровим водама, где је дошло до сукоба са четницима. Заробљено је седам четника и заплењен један италијански пушкомитраљез. Са акције 1. батаљон се вратио тек у 18 часова 28. марта. Овога дана 2. батаљон је разбио једну мању четничку јединицу у селу Сочковац, којом приликом је убио два и ранио 12 четника. При повратку на своје положаје заробио је једног четника и запленио неколико ручних бомби. Трећи батаљон је нападао на непријатеља на положају Карановачки вис и у краткој борби убио једног и ранио пет непријатељских војника. Са правца Велика Острица непријатељ је напао на положаје 4. батаљона, али је био одбијен и протеран. Батаљон је имао два рањена борца.

Непријатељ је био стално узнемираван на његовим положајима. Бригада није ни у једном моменту дозволила немачкој команди у Добоју да комуникацију Маглај - Добој сматра си-

³⁴²) АОС, к. 1339/А, рег. бр. 34-3, Наредба штаба 45. дивизије, Н. бр. 12, од 26. марта 1945. г.

гурном. Немачки командант је сумњао и у чврстину четничке одбране ове комуникације. Немачка наређења о четничким нападима штаб Озренског корпуса није никада успешно извршавао. Све ове нападе јединице 23. бригаде одбијале су још у њиховом почетку и четницима наносиле губитке у људству и материјалу.

На истим положајима 23. бригада је остала све до 4. априла 1945. године.

Борбена дејства јединица бригаде сводила су се на патролирања, извиђања и прикупљање података о непријатељу. Пре подне 30. марта извиђачке групе из бригадног извиђачког вода и из 4. батаљона заробиле су 6 четника у Јовића колибама, према Брезицама. Штаб 1. батаљона послао је један вод са извиђачима опет према Омеровим водама. На положајима Глава (триг. 672) и Трешњевици дошло је до оштрог сукоба са једном групом од око 40 четника, који су били одбијени и протерани у правцу села Мићијевићи и Омерових вода. Убијен је један а рањено 5 четника. Бригада није имала губитака.

Тридесетог марта потпуно су оформљени и организовани и у највећој мери фортификацијски изграђени бригадни положаји: предстражарски, главни и прихватни. Предстражарски положаји били су на линији: река Спреча - Мала Дрења - Ланиште - Црљено брдо - к. 452 - Јошје; главни положаји: река Спреча - к. 168 - Илијино брдо - Лазаревићи - Стјепановић - Кик (триг. 490) - Каменички вис - Ремуст коса - к. 365 - Волујак; прихватни положаји на линији: р. Спреча - Стражица - Кик - Каменички вис - Точила - Градишник (к. 510).

Ради претреса терена и чишћења од мањих четничких делова и прикупљања података о непријатељу и његовим ватреним тачкама, батаљони су 31. марта извршили неколико напада на непријатељске положаје. Штаб 1. батаљона упутио је два вода у правцу Врела ради извиђања и узнемиравања непријатеља. У самом селу наишли су на мање четничке делове, који су после краће борбе разбијени и протерани ка селу Васиљевићи. Дејством бацача 2. батаљона на положај Карановачки вис у 13.30 часова погођено је једно непријатељско минобацачко одељње - гнездо у коме су убијена три и рањено шест непријатељских војника. Са почетком у 0.30 часова непријатељ је са својих положаја на Карановачком вису неколико пута у току овога дана нападао на положаје 2. батаљона али је увек уз губитке био одбијен и протериван. Ради узнемиравања непријатеља, делови 4. батаљона нападали су на непри-

јатељске положаје Велика Остравица, а затим се вратили на своје полазне положаје. Трећи батаљон је нападао на непријатељски положај к. 168. Развила се врло оштра борба у којој су убијена четири, а рањено 7 четника.

На дан 31. марта штаб бригаде наредио је штабовима батаљона да наставе прочешљавање терена, мањим, али оштрим нападима на непријатељске положаје.

Први батаљон је овога дана послао један вод у правцу Омерових вода који је вршио мање нападе, а 1. априла још две чете овог батаљона кренуле су истим правцем и на Липовачи разбиле једну јачу четничку јединицу, убивши два и ранивши три четника. Заплењена је једна пушка. Четници су са правца Велика Остравица вршили неколико узастопних напада на положаје 4. батаљона на Каменичком вису, али су увек били одбијени и протеривани. У 14 часова 1. априла непријатељ је са 15 граната из рејона Грачанице тукао положаје 2. батаљона, али није било жртава. Четници са правца Карановачког виса такође су нападали на положаје 2. батаљона, али опет без успеха. После тога су са Карановачког виса четници тукли 2. батаљон из тешких митраљеза. Борци су одговорили ватром из противтенковских пушака и то непријатељско митраљеско гнездо потпуно онеспособили, убивши нишанцију и његовог помоћника.

Трећи батаљон је у 5 часова ујутро отпочео напад са две чете на непријатеља испред својих положаја и на четнике на коти 168, у правцу железничке станице Карановац. Борба је била краткотрајна, али веома оштра. Убијена су четири четника, тешко рањена тројица и лакше четворица. Заплењено је нешто одеће и обуће и четири пуна оквира за пушкомитраљез »брно«. Батаљон није имао губитака.^{343>}

Трећег априла делови 4. батаљона вршили су мањи демонстративни напад на непријатељски положај Велика Остравица, а затим се вратили на своје полазне положаје, а 4. априла делови 4. батаљона заробили су на Каменичком вису седам четника и запленили пет пушака.

дине бригада се, по наређењу штаба 45. дивизије, повукла на старе положаје на огранцима планине Озрен на левој обали Спрече. Осим чврсте и упорне одбране својих положаја, батаљони су вршили и мање демонстративне, али веома успеш-

^{343>} АОС, к. 1331, рег. бр. 44-6, *Операцијски извештај штаба 23. бригаде* од 31. марта 1945. г.

не нападе на непријатељске положаје. Из непријатељског борбеног строја у овом периоду избачено је укупно 96 војника и старешина, од којих 20 погинулих, 36 рањених и 40 заробљених, углавном четника. Од непријатеља је заплењено доста оружја, муниције и ратне опреме: 24 пушке, 355 метака, један пушкомитраљез »лака бреда«, неколико пиштоља, 7 ручних бомби, око 2000 метака и нешто одеће и обуће.

је утрошено доста муниције: 16.750 митраљеских и пушчаних метака, 3.750 стројничких метака, 72 mine за бацаче и 11 ручних бомби. Снабдевање јединица муницијом било је врло добро. После сваке веће акције вршена је попуна јединице муницијом.³⁴⁴⁾

О борбеном моралу непријатеља штаб бригаде је писао: »... Код непријатеља је морал у опадању. Његови се батаљони расформишу услед дезертерства, болести и јаког притиска са наше стране. Борбеност четничких банди, изгледа, не представља за наше снаге никакву препреку за извршење покрета према комуникацији Маглај - Добој, да би извршили ударац на Немце, који се повлаче на северозапад. Само се очекивало побољшање ситуације на десном крилу наше дивизије, па да са ових положаја наше јединице крену у напад... «³⁴⁵⁾

Морал нашег људства, по оцени штаба бригаде, стално је растао. Знало се да ће Југословенска ађмија ускоро кренути у последњу офанзиву против окупатора и за коначно протеривање свих непријатеља из наше земље. Опште здравствено стање људства било је врло добро. Борци су се редовно шишали и бријали, а организовано је и повремено купање. Исхрана је била добра и редовна.

Војна обука извођена је свакодневно. На дан 3. априла извршено је бојно гађање пушком у приштапским деловима штаба бригаде, али су резултати били осредњи. У свим јединицама командири чета држали су часове описа и употребе наоружања.

Наставило се са одржавањем конференција са штабовима батаљона и командама чета, као веома успешном формом војностручне обуке и изградње старешина. Чланови штаба бригаде били су у овом периоду веома активни. На дан 31. марта одржане су конференције са командама чета у сваком ба-

³⁴⁴⁾ АОС, к. 1337/А, рег. бр. 6-1/2, *Историјат борби које је водила 23. бригада 45. дивизије у времену од 21. марта до 4. априла 1945. год.*

³⁴⁵⁾ Исто као под 344.

таљону на којима су анализирана протекла борбена дејства. Четвртог априла одржавали су по свим јединицама конференције са штабовима батаљона и командама чета, на којима је поред осталих тачака била и посебна »План 45-дневног такмичења«, предвиђеног да се одвија у времену од 5. априла до 20. маја 1945. године, који су тумачили чланови штаба бригаде.

Чланови штаба бригаде су 1. априла извршили преглед бригадне трупне и бојне коморе и смотру људства и оружја бригадне противколске чете³⁴⁶⁾ И даље је обрађана посебна пажња војној изградњи старешинског кадра, међу којима је још увек било по војничком искуству и знању веома младих командира водова и чета. Штаб 45. дивизије наредио је штабовима потчињених јединица да изврше избор и доставе своје предлоге штабу дивизије о упућивању једног броја војних руководилаца на школовање у војне школе и академије у Совјетском Савезу.³⁴⁷⁾

Обавештајна служба, и поред свих напора штаба бригаде и штабова батаљона да је унапреде и развијају, по процени штаба бригаде, а нарочито појединих командира чета, ни у овом периоду није постизала неке крупније резултате у прикупљању основних и значајних података о снази и распореду непријатељских јединица. Веома су ретке борбене заповести штаба 23. бригаде у којима су наведени обавештајни подаци прикупљени деловањем бригадних и батаљонских обавештајних органа. Већим делом то су подаци преписани и преузети из дивизијских заповести, понекад чак и из заповести штаба 14. корпуса.

Слабе везе унутар борбеног поретка бригаде, а самим тим и честа одсутност садејства елемената борбеног поретка и са суседима, биле су искључиво слабост субјективне природе, пре свега слабе сопствене обавештајне службе, која често није располагала ни најелементарнијим подацима о непријатељу. Често се дешавало да се прво непријатељ нападао да би се о њему нешто сазнало, што се, нормално, плаћало непотребним жртвама. Уопште служба прикупљања и селекционисања података о непријатељу била је слаба.

Извиђање непријатеља и земљишта на којем су се бориде јединице 45. дивизије као и земљишта које је могло постати поприште борби увек је било једна о најглавнијих дужности штабова бригада и батаљона и свих руководилаца у свим слу-

³⁴⁶⁾ АОС, к. 1337/А, пер. бр. 24-1/1.

³⁴⁷⁾ АОС, к. 1339/А, ф. 3, док. 7.

чајевима борбеног деловања наших снага. Извиђање непријатеља и земљишта вршено је непрекидно дању и ноћу, пре, у току и после борбе. Деловало се смело и упорно са циљем изнуђивања непријатеља да покаже своје снаге и њихов распоред. Често су даљне извиђачке патроле бригаде и батаљона изводиле и мање нападне акције. Док су били у одбрани или привремено на положајима, батаљони су испред себе слали даљне извиђачке патроле јачине и до водова, које су, као у време борби на Озрену, постизале значајне борбене резултате. Међутим, организација извиђања у 23. бригади није увек добро функционисала, нарочито при нападу на већа насељена места. Убацивање јединица и њихово повезивање са сарадницима НОП-а или са партијском организацијом у постојећим документима нигде није забележено.

вредно је пажње то што се 23. бригада на свом борбеном путу сукобљавала са свим врстама непријатеља НОП и НОБ, изузев Италијана, који су много раније капитулирали. Борбена искуства и постигнути борбени резултати убедљиво говоре каквих је квалитета који непријатељ био: Немци, Бугари, четници, припадници Недићеве страже и Српског добровољачког корпуса, затим Руског заштитног корпуса, усташе и домобрани. Што се рат више ближио крају, искуства бораца и старешина и у 23. бригади у борби против Немаца била су све већа, а самим тим и успеси. »Додуше«, пише М. Глигоријевић у књизи »Девета српска бригада«, то је период када и Немци губе од свог квалитета, јер су најзад сагледали сву бесперспективност борбе«.

При организацији сваког новог покрета и дужег марша, штаб бригаде и штабови батаљона озбиљно су рачунали са многим, често на изглед несавладивим тешкоћама у погледу исхране људства и фуражи за стоку. Путеви дотура стално су издуживани, а бригадна интендантура и батаљонске коморе нису биле у истим колонама са пешадијским деловима. Пешадија се према новим положајима кретала најкраћим правцима, често по стрмом и беспутном терену. Путеви су од сталних киша и суснежица били каљави или покривени дубоким снегом, често и непроходни, па су се коморе кретале другим путевима далеко од пешадије. Због тога се тежило да се јединица пред покрет снабде са што више резервне, најчешће суве хране. Јединице су набављале потребне количине намирница и у самом покрету, али »само преко наших народноос-

лободилачких власти и у том погледу мора бити од стране штабова најоштрија контрола економског особља».

За сваки усиљени марш, односно пред покрет на нову територију и нови борбени задатак куван је јак доручак, за ручак се обично делила сува храна, а тежило се да вечера буде исто тако јака и обилна. При проласку кроз бродовити и беспутни терен батаљонске коморе остављане су у селима, са мањим обезбеђењима, а батаљон је носио мање казане и најпотребнији прибор за кување. Због покрета 21. 22. марта исхрана у бригади није била редовна, ни добра. Стока је гладовала и била је већ у критичном стању.

НА СЕКТОРУ ГРАЧАНИЦЕ

Штабу 45. дивизије 4. априла 1945. године било је наређено да 5. априла све њене јединице нападну на непријатеља пред собом са садашњих положаја »с тежњом да овладају линијом с. Пискавица - Стражба (к. 452) - Стражевац (к. 336) - Карановац (к. 160) - Гребље Брдо (к. 420) - Велики Бријег (к. 782)«, са основним задатком »да вежу непријатељске снаге на свом фронту и привлачења истих на себе у циљу олакшања избијања јединица Ц (23. дивизија - п.а.) на линију к. 555 - Хоџићи - к. 505, а затим евентуално и на линију к. 633 - Сокол«.³⁴⁸⁾

Задатак 45. дивизије био је један од прворазредних - енергичан притисак на непријатеља испред њених положаја са циљем овлађивања овим простором као и непријатељским упориштем у Градачцу, активно садејство јединицама које су дејствовале десно од 45. дивизије (23. и 25. дивизије) и упорна и одсудна одбрана дивизијских положаја за случај непријатељских противнапада са правца Грачанице и Сокола.

Сва борбена дејства јединица 45. дивизије у времену од 5. до 17. априла 1945. године вођена су у три периода. Први период је од 5. до 7. априла, када се највећи део дивизијских снага (20. и 24. бригада) налазио на сектору Грачанице, а 23. бригада на положајима јужно од реке Спрече. У овом периоду задати су тешки ударици непријатељу, нарочито на сектору Грачанице, која је и ослобођена. Други период обухвата време од 8. до 14. априла, када су све бригаде 45. дивизије јужно од реке Спрече у тешким и крвавим борбама успеле да очисте цео масив Озрена и успоставе положаје на десној обали реке

3«) 36. НОР, XI, 2, док. 38.

Босне, коју је непријатељ непосредно бранио. Трећи период обухвата време од 15. до 17. априла, када су све три бригаде 45. дивизије у жестоким борбама успеле да слома непријатељски отпор на десној обали реке Босне при посредној одбрани ове и да изврше форсирање реке под најјачом непријатељском ватром да би потом продрле у Добој и ослободиле га.

мије ЈА, штаб 45. дивизије издао је 4. априла у 16 часова заповест потчињеним јединицама за дејства у рејону Грачанице, у којој је штабу 23. бригаде било наређено:

»Прва фаза - 5. април у 5. часова ујутру са половином својих снага напашће непријатеља који се налази у рејону Грачанице у селу Карановац у циљу што бржег овлађивања са поменутиим селом и избијања на линију Карановац - Гребље Брдо, док ће једну четвртину својих снага оријентисати лево према Великој и Малој Остравици са задатком овлађивања истима и спречавања евентуалног непријатељског бочног дејства, а једну четвртину својих снага задржати као тактичку резерву на просторији с. Сочковац. Део снага који дејствује низ леву обалу реке Спрече треба и мора да испољи своје ватрено дејство и на десну обалу р. Спрече у циљу помоћи јединицама Б/20. бригада - п.а. / које нападају с. Прибаву и Стражевац... Друга фаза - 6. април. Почетак напада за нашу јединицу и јединицу Ц/23. дивизија - п.а./ накнадно ће се одредити јер то зависи од развоја ситуације према северу... «³⁴⁹⁾ Од 5. априла 1945. године бригадом командује мајор Милан Дамјановић, уместо дотадашњег команданта бригаде мајора Милутина Булајића.

потчињеним јединицама о нападу на непријатеља 5. априла 1945. године, са почетком у 5 часова, у којој је речено да »напад мора бити дрзак и енергичан«, са посебном назнаком: »Имати у виду да сутрашњим датумом почиње такмичење целе Армије, а која врши офанзиву од реке Спрече до Сарајева. На тачно и правилно извршење«.³⁵⁰⁾

Са нападом на непријатељске положаје батаљони су започели 5. априла 1945. године тачно у 5 часова.

Четврти батаљон, који је био и бочно обезбеђење главним снагама бригаде што су нападале у правцу Бољанића, напао

³⁴⁹⁾ 36. НОР, XI, 2, док. 38.

³⁵⁰⁾ АОС, к. 1337, рег. бр. 1-1/3.

је непријатеља на положајима Велика и Мала Острица и после полчасовне борбе протерао га у правцу Конопљишта и Брезика. Рањен је један борац, а убијена су два четника. Заплењене су две пушке и нешто војне опреме. По освајању непријатељских положаја, батаљон је упутио јача извиђачка одељења у правцу Брезика, која су прикупљала податке о непријатељу.

Други батаљон кренуо је са својих положаја у напад на непријатеља у засецима Савићи и Потоци и прогонио га према Бољанићу и Гостиљу. У свом надирању заузео је и непријатељске положаје Гребље брдо, при чему је 5 бораца рањено, а код непријатеља је било 6 погинулих и више рањених. Заробљен је један четник и заплењено нешто ратне и интендантске опреме.

Трећи батаљон, ојачан бригадном дисциплинском четом, кретао се правцем Липовац - к. 168 и напао на непријатељску посаду на железничкој станици у Карановцу и тиме знатно помогао снаге 20. бригаде које су нападале на Прибаву и Грачаницу. Непријатељ је протеран према Бољанићу. Од непријатељских војника убијен један и рањено пет. Батаљон је имао једног погинулог. После посетања железничке станице и моста на Спречи, батаљон је митраљеском и бацачком ватром тучао усташе и домобране на десној обали Спрече и убио пет усташа, ранио 11 и заробио једног четника.

Напад сва три батаљона потпомагала је бригадна чета бацача 82 мм, али са ограниченим дејством, јер је било мало бацачких мина. Трећи батаљон, који је био на десном крилу бригаде, потпомаган је у почетку напада слабијом ватром дивизијске артиљерије, али не и у његовом даљем наступању.

Први батаљон извршио је покрет до села Сочковца и ту се код циглане сместио као бригадна тактичка резерва. Бојна и трупна комора остале су у Босанском Петровом Селу, а 1. чета 1. батаљона их је обезбеђивала. Била је на положају Градишник и слала јаче извиђачке патроле према Озренском манастиру. Водник бригадног вода за везу, одмах по завршетку борбе, повезао је 2. и 3. батаљон на положајима Гребље брдо и Потоци. Бригадни центар везе налазио се у селу Сочковцу, где се налазио и оперативни део штаба 23. бригаде. Сви рањени и болесни борци упућивани су у бригадно превијалиште у Сочковцу.

По завршеним борбеним дејствима, 5. априла увече, извршен је нови распоред бригадних јединица: 1. батаљон у Ка-

рановцу посео је мост и железничку станицу и к. 160, са задатком непосредне контроле моста на Спречи и тучења друма Грачаница - Добој; 3. батаљон смештен је у Карановцу, а поседао је положаје Потоци, Савићи и Гребље брдо, са задатком чврстог држања тих положаја до новог наређења; 2. батаљон био је смештен у засеоку Савићи, држећи положаје Лежаја и Разбоиште, са оријентацијом према Гостиљу и Конопљишту. Сви су батаљони били међусобно повезани телефонском и ватреном везом. Међупростори су стално контролисани јаким патролама и извиђачким одељењима.³⁵¹⁾

Распоред непријатеља на дан 6. априла пред јединицама бригаде био је следећи: испред 1. батаљона, који је поседао мост код Карановца и обалу Спрече, били су Немци и усташе, непознате јачине, а располагали су са два брдска топа, »шарцима« и пешадијским наоружањем; испред положаја 2, 3. и 4. батаљона налазиле су се слабије четничке снаге, непознатог бројног стања, релативно слабе борбености и ниског војничког морала.

Са нападним борбеним дејствима бригада је наставила и 6. априла у 12 часова. По новој заповести штаба бригаде, 1. батаљон са две чете форсирао је Спречу, прешао на десну обалу реке и посео комуникацију на трећем километру од Грачанице ка Добоју. Док је прелазио реку био је тучен од два немачка брдска топа, али без губитака. На десној обали наишао је на отпор мање немачке групе. Убијена су три Немца, а теже је рањен један борац. Трећи батаљон кренуо је у напад на четнике правцем Стојићи - Тешановићи са зоном ширења удесно до реке Спрече и лево од Брђана, и у краткотрајној, али веома оштрој борби успео да избије на линију: школа у Бољанићу - Зорани - Мрђани, уз једног погинулог и два рањена борца, док је непријатељ имао 5 погинулих, 7 рањених и једног заробљеног војника. Други батаљон кренуо је са својих положаја и без неког јачег отпора заузео четничке положаје на Гостиљу, са зоном ширења удесно до С. Мрђани, где је успоставио везу са деловима 3. батаљона. Убијена су три четника, а батаљон је имао једног рањеног борца. Четврти батаљон успео је да протера четнике из југоисточног дела села Конопљишта. Акција је била завршена у 19 часова истог дана.³⁵²⁾

Нападна борбена дејства бригадних јединица настављена су и 7. априла у 4 часа. Први батаљон, ојачан бригадном про-

³⁵¹⁾ АОС, к. 1337/А, рег. бр. 55-74/1 и 75/1.

³⁵²⁾ АОС, к. 1337, рег. бр. 14-1/1.

тивколском четом, напао је на Немце и усташе на положајима на десној обали Спрече. Зашао је непријатељу с леђа, што је код овог изазвало панику, и успео да га збаца са к. 222 и протера ка Стејпан-пољу, а затим са батаљонима 20. бригаде ушао у Грачаницу. Погинуо је један наш борац, а убијено је шест Немаца и један усташа.

Трећи батаљон је кренуо са својих положаја у 11 часова, напао на четнике на косама села Клоча и протерао их преко Орашја у село Текућицу. Рањена су три борца, док је неутврђени, али сигурно велики био број погинулих и рањених четника. У исто време кренуо је и 2. батаљон правцем Мали Гостил - Висока равна - Крушик - Гавран вис - Брђани. Чистећи терен од заосталих четничких групица, имао је борбени сукоб са четницима на к. 388 и к. 285 и протерао их и на к. 288 успоставио везу са деловима 2. батаљона. У тој акцији батаљон је имао три рањеника. Три четника су погинула. Четврти батаљон успео је без напора да заузме четничке положаје на Округлом гају и на Њивицама.

Пре подне 7. априла штаб 45. дивизије наредио је штабу 23. бригаде да у току 7. и 8. априла рокира своје јединице улево на просторију Конопљиште - Пакленица са задатком затварања правца Стријежевица - Трбук - Ријечица, на је у складу са тим наређењем штаб 23. бригаде истог дана издао заповест о покрету својих јединица на нове положаје.

Према тој заповести, сви батаљони 23. бригаде и приштабске јединице извршиле су 7/8. априла покрет и 8. априла: 3. батаљон је држао Масловаре и Њивице, 2. батаљон је посео Округли гај и Буркин крст (к. 636), 4. батаљон положаје Крчмарица (триг. 682/ и Велики бријег, док се 1. батаљон налазио у југоисточном делу села Конопљишта, као бригадна тактичка резерва.³⁵³

НАД КОМУНИКАЦИЈОМ МАГЛАЈ - ДОБОЈ

По авизо наређењу штаба 2. армије ЈА, штаб 45. дивизије добио је задатак: »У склопу општих предстојећих задатака наша јединица добила је задатак да се са свим деловима пребаци на леву обалу Спрече и смести на просторији југозападно од ове, где ће приступити брзој организацији и припреми јединица за предстојеће задатке«. Осмог априла штаб 45. дивизије издаје своју заповест штабовима потчињених јединица за напад на Конопљиште, у којој је штабу 23. бригаде било наређено:

353) АОС, к. 1337, пер. бр. 2-1.

»Јединица ће се рокирати нешто у лево и запосести линију: Велики и Мали Гостиљ (к. 774) - Присоја (к. 608) - Велика и Мала Остравица. Са ове линије јединица ће приступити и насилном извиђању предтерена и извршити напад на с. Конопљиште у циљу чишћења истог. Линију Велики и Мали Гостиљ» - Присоја сматрати као главну линију и исту фортификацијски уредити копањем ровова и прављењем заклона за евентуалну отсудну одбрану. Јединица ће обратити нарочиту пажњу свом левом боку и предузети извиђања према Маглају у циљу прикупљања података о непријатељу«.

Кад су јединице 45. дивизије, ослободиле Грачаницу, усташке и немачке јединице повлаче се ка Добоју, о чему је Главни стожер Министарства оружаних снага НДХ, 9. априла, јављао: »Премоћне непријатељске снаге надирући из смјера југа успјеле су досећи Цесту Добој - Грачаница, те је ноћу 6/7. IV посада Грачанице повучена по заповједи на нову запречну црту: 8-10 км ист. од Добоја. Непријатељ оштро слиједи одмицање наших снага из подручја Грачанице«, а 1. априла јавља: »Након што су одбијени јаки непријатељски напади потпомогнути топничком (артиљеријском - п.а.) и бацачком ватром сјеверно Спрече на наше поставе с. и. и источно Добоја и након што су прочишћени поједини продори, 9. IV. повучене су наше снаге на нову запречну црту: 6-8 км и. и 4 км ј. и Добоја... «³⁵⁴

кације Маглај - Добој активно је учествовала и четничка врховна команда, која је 6. априла у 17.30 часова издала заповест непосредно потчињеним командантима корпуса за спречавање продора јединица ЈА на леву обалу реке Босне,³⁵⁵ а затим је истога дана следило и Обавештење начелника штаба ЧВК команданту западне Босне о стању четничких јединица и даљим плановима њихове употребе.³⁵⁶

Бригада је 9. априла држала следеће положаје: 3. батаљон - Калило (триг. 446) - Блатањаци - Њивице (к. 546), 2. батаљон посео је коте Округли гај (к. 605) и Буркин крст (к. 636), 4. батаљон положаје Брђани - Крчмарица (триг. 682) - Коњска Глава (к. 651), а 1. батаљон је био у селу Бојанићу у бригадној тактичкој резерви. Бригадна противколска чета је била смештена у Бољанићу, а штаб бригаде и сви његови делови у селу

³⁵⁴> 36. НОРТУ, 34, док. 214, 215, 216.

³⁵⁵> 36. НОР, XIV, 4, док. 190.

³⁵⁶> 36. НОР, XIV, 4, док. 191.

Горње Конопљиште. Време је захладнело. По оцени штаба бригаде морал и борбеност људства били су на висини. Искр-рана је била добра.

Тога дана делови 3. батаљона нападали су, у 3 часа, на непријатељске положаје: Преслица, Стражба (к. 385), Бреснат врх (к. 403) и Илијин гроб. Борбе су биле тешке и завршене су тек око 11 часова, када је непријатељ протеран у правцу с. Доња Стрижевица и Шеварлије. На осталим положајима батаљона нису вођене никакве акције. У борбама вођеним овога дана, 3. батаљон је имао двојицу погинулих и три рањеника, а процењивало се да је код непријатеља погинуло пет и рањено седам.³⁵⁷⁾

Штаб 45. дивизије издао је 10. априла борбену заповест потчињеним јединицама за дејства у рејону Добоја, у којој је штабу 23. бригаде наредио да са својим јединицама са достигнуте линије 10. априла са три своја батаљона нападне непријатеља на линији Брђице - Бреснато брдо - Поточани - Трбук, а један батаљон да задржи у резерви на крајње левом крилу. »По протеривању непријатеља и овлађивању поменутим положајима избити на комуникацију и реку Босну, где обратити нарочиту пажњу проналажењу и уклањању минских поља...

У циљу стварања предуслова за брзо форсирање реке Босне и напада на Добој с југа... «³⁵⁸⁾

тчињеним јединицама за напад на непријатељска упоришта на десној обали Босне.³⁵⁹⁾

ОКО 200 Немаца налазило се у селу Шеварлије, али је тај број растао придоласком јединица из рејона Маглаја транспорта и возом од 20 вагона и два оклопна воза. Далеко више непријатељских војника налазило се у Трбуку и на ко-тама 400 и 365, на Шај - камену и на Буркином крсту. Батаљони су наставили са нападима и до подне успели да избију и да запоседну положаје: 3. батаљон на линији Шибови - Дурмегај, 2. батаљон Кадровац - Поточани, 1. батаљон к. 400 - Бајић камен - к. 356 - к. 160 и 4. батаљон Буркин крст - Крчма-рица.³⁶⁰⁾

дивизијску заповест, па је већ у 12 часова издао борбену за-

³⁵⁷⁾ 36. НОР, XI, 2, док. 47.

³⁵⁸⁾ 36. НОР, XI, 2, док. 51.

³⁵⁹⁾ АОС, к. 1337, рег. бр. 3-1/3, *Заповест штаба 23. бригаде* Оп. бр. 106, од 10. априла 1945. године.

³⁶⁰⁾ 36. НОР, XI, 2, док. 62, стр. 329.

повест батаљонима за напад на непријатељске положаје и избијање на реку Босну и комуникацију на њеној десној обали ка Добоју, у којој је истакнуто да је »задатак бригаде да овлада са Трбуком и комуникацијом од Трбука до Шеварлија и Чичине и испољи ватрено дејство на леву обалу реке Босне и омогући пребацивање на леву обалу реке Босне«.³⁶¹⁾

По заповести штаба 23. бриге, три батаљона (1, 2. и 3) 10. априла у 18 часова пошла су са својих положаја у напад на непријатеља пред својим одсесима.

Први батаљон успео је после дуже и оштре борбе да овлада непријатељским положајима: Гарићи, Бајићи, Бајин каменик и к. 160. Батаљон није имао губитака, а од непријатеља је запленио нешто ратне спреме, мало муниције, две писаће машине и доста канцеларијског материјала.

Други батаљон нападао је правцем: Стражба (к. 385) - Побочани - Шеварлије и у оштром налету избио у Карловац (к. 306). Један борац био је рањен. Заробљен је 31 домобран и заплењено је: 34 пушке, 1.900 метака, 50 бомби, 60 фишеклија и 20 бајонета.

Трећи батаљон напао је на непријатеља у селу Шеварлије (положај Торови и Шибови), који је давао огорчени отпор. Борба је била жестока. Батаљон је успео, планском и ефикасном ватром и брзим налетом, да збаци непријатеља са тих положаја и да њима овлада. Батаљон је имао два погинула и 8 рањених, а непријатељ 12 погинулих, од којих су двојица били подофицири, 25 рањених и један је заробљен, све Немци, а заробљено је 48 домобрана. Заплењено је: 48 пушака, једна стројница, два сандука муниције, једна нишанска справа за италијански бацач, 200 метака и нешто мало војничке спреме.

Четврти батаљон био је у тактичкој резерви штаба бригаде и чврсто је држао положаје на линији: Буркин камен - Округли гај - Крчмарица - Коњска Глава, са којих је контролисао положај Борова Глава (к. 683).

Други батаљон имао је задатак да освоји положај Буркин камен. Према казивању Бранка Боснића, 3. чета овог батаљона пошла је са својих полазних положаја и усиљеним маршем дугим преко 20 километара стигла у подножје овог положаја, који се надносио над, комуникацијом Маглај - Добој и био веома погодан за дејства на њој. Чета је овај простор превазила за пет часова и почела да се распоређује касно приметивши да су у овом положају почели да подилазе Немци.

³⁶¹⁾ АОС, к. 1337, пер. бр. 4-1/3.

Немци нису отварали ватру. Изгледа да су сматрали да ту нема никакве војске, али када су били на око 50-100 метара, приметивши борце 23. бригаде, отворили су жестоку пушчану и пушкомитраљеску ватру. Борци, који су се још увек одмарали, били су донекле изненађени овим нападом и почели су да се мувају по положају. Командир чете Бранко Боснић је био нешто улево очекујући придолазак целе колоне, па је политички комесар чете Тихомир Михајловић преузео команду на положају и наредио отварање ватре и зауставио немачки борбени поредак који је опасно угрожавао левокрилни 3. вод још у фази заузимања положаја.

Нешто због умора од дугог и напорног ноћног марша, али и због небудности, 3. чета 2. батаљона, по наређењу командира Боснића почела је повлачење и Немци су заузели Буркин камен. Чета се зауставила у једној мањој долини, средила се и постројила и поново пошла у напад на Немце. Борба је била жестока и трајала је скоро сат. Први вод успео је да овлада једним делом положаја, док су 2. и 3. вод успели да подиђу самој ивици положаја, али су услед јаке немачке ватре били приморани да се повуку на полазне положаје, уз осетне људске губитке. Први вод није успео да задржи достигнуте положаје. Био је отеран јаком немачком пушчаном и митраљеском ватром и бацачким гранатама. У борби је погинуо водник 1. вода Владимир Јанковић а рањен је политички делегат вода.

Бригада је имала двојицу погинулих и 9 рањених бораца, а непријатељу су нанети значајни људски и материјални губици. Имао је 12 погинулих (два подофицира) и 24 рањена Немаца. Заробљен је један Немац и 79 домобрана. Заплећене су велике количине оружја: 82 пушке, једна стројница и многе друге опреме и муниције.

На сектору 23. бригаде 10. априла је стигла једна артиљеријска батерија за помоћ бригадним јединицама при предстојећем нападу на непријатељске положаје.³⁶²

дивизије на сектору Грачанице почео повлачити и на сектору јужно од реке Спрече. Међутим он је напустио само један део положаја да би исправио своју линију фронта у односу на наше снаге на сектору Грачанице, док су се за већи део по-

³⁶²) АОС, к. 1337/А, рег. бр. 17-1/1, *Операцијски извештај штаба 23. бригаде* за 10. април 1945. године.

ложаја, нарочито на десној обали Босне, водиле тешке и крваве борбе на целом одсеку дивизије. Непријатељ се огорчено бранио.

Ради чишћења просторија на десној обали Босне и уништења непријатељских снага, 1. 2. и 3. батаљон. 11. априла у 3 часа, започели су напад на непријатеља. Први батаљон напао је на Немце у Трбуку и на Шај - камену и после краће, али оштре борбе, у којој се на неким местима борило прса у прса, истерао непријатеља са својих положаја и запосео их. Други батаљон сачекао је колону Немаца која се повлачила из Трбука ка Добоју и највећи број уништио.

Трећи батаљон пошао је са положаја Торови - Шибови - Дулма гај и напао на Немце у селу Шеварлије, улетео у сеоску школу и са неколико ручних бомби побио Немце у њој, а остале брзим налетом разбио и протерао ка Добоју. Четврти батаљон, чистећи терен испред свог положаја, наишао је на мање четничке групе, разбио их и протерао у правцу Маглаја.

Борци бригадног минерског вода разрушили су железничку пругу код Шеварлија на два места у дужини од 30 и 15 метара, а у Трбуку су скидали пругу експлозивом, такође на два места. Мост на реци Пакленици није порушен, јер се наишло на жестоки отпор немачке посаде. Приступ мосту био је онемогућен и због присуства једне јаче колоне моторних возила на комуникацији Трбук - Пакленица, а на прузи је стајала једна композиција из које су Немци пуцали митраљезима и топовима. Композицију је наша авијација митраљирала тек у 11 часова.

Нападна борбена дејства батаљона 23. бригаде била су брза и енергична. Није било оклевања као у неким ранијим борбама. Успешно су експлоатисани почетни борбени успеси. Иако се дејствовало из свих оруђа, штедела се муниција, које никада није било довољно. За време борби штаб 23. бригаде налазио се на к. 163 код Шеварлија, одакле је имао потпуни преглед одвијања дејстава и могао правовремено да утиче на њихов даљи ток. Батаљони су са штабом бригаде одржавали само курирску везу. Рањени и болесни борци упућивани су у бригадно превијалиште, које се приближило фронту и налазило се источно од села Шеварлије.

О жестини борби вођених 11. априла говоре и подаци о обостраним људским и материјалним губицима. Бригада је имала 9 погинулих и 10 рањеника а непријатељ 76 погинулих, 36 рањених (толико је виђено) и 36 заробљених (3 Немца и

33 четника). Заплењено је много оружја, муниције и друге ратне опреме.

Са малим прекидима непријатељска артиљерија из рејона Добоја преко целог дана тукла је бригадне положаје, а нарочито положаје 3. батаљона. Наша авијација бомбардовала је и митраљирала непријатељске колоне, моторна возила и возове на комуникацији и железничкој прузи Маглај - Добој, а дивизијска батерија је тукла непријатељска митраљеска и бацачка гнезда на комуникацији. У 10 часова наишао је оклопни воз из правца Добоја са око 100 Немаца и зауставио се на железничкој станици Шеварлије. Немци су водили краћу и оштру борбу, а затим поново посели изгубљене положаје, а оклопни воз се вратио у Добој. На левој обали Босне, са правца Маглаја, кретала се једна дужа колона камиона и мотордикала, коју су делови 2. батаљона са својих положаја напали и делимично уништили.

Избијањем на обалу Босне и на комуникацију Маглај - Добој, батаљони 23. бригаде опасно су се надвили над овим јединим працем извлачења немачких снага са југа и угрозили редовитост и благовременост њиховог повлачења ка Добоју и даље ка северу. Због тога немачка команда из Добоја наређује својим јединицама у Маглају да одмах изврше противнапад и да збаци батаљоне 23. бригаде са њихових нових положаја. Немци су отпочели противнапад у сумрак, око 19.30 часова, 11. априла. Мањим групама нападали су положај Трбук, Шај - камен и Буркин камен, а јаким снагама на положај Крчмарице. Развила се огорчена борба. Батаљони су упорно бранили своје положаје и тек пошто су рањени командир и политички комесар чете из 1. батаљона, која је бранила Шај - камен, непријатељ је успео да збаци чету са овог положаја, а потом и да уђе у Трбук. Немци су одбијали и неколико напада 2. батаљона на Буркин камен и око 22 часа истог дана успели су да потпуно овладају и овим положајем.

Јединице 23. бригаде већ око 23. часа повукле су се на главну линију положаја: Округли гај - Гарићи - Бајићи. У току исте ноћи Немци су поново освојили положаје Гарићи и Бајићи.

Дванаестог априла, у 5 часова, батаљони су покушали нападом да поврате положаје изгубљене претходног дана и прошле ноћи. После краткотрајне и прилично неефикасне артиљеријске припреме, 1. батаљон напао је на непријатеља на положајима Бајићи и Гарићи, али и поред неколико жестоких

јуриша, услед огорченог непријатељског отпора, није успео да их заузме. Вршено је неколико напада и преко дана, али без успеха. Неуспешни су били такође и напади 3. батаљона на непријатељске положаје у селима Шеварлије и Карановац.³⁶³¹

Трећа чета 2. батаљона, по наређењу штаба бригаде, у току ове ноћи поново је напала на немачки положај Буркин камен, с тим што је требало да на левом крилу садејствује 2. чета 2. батаљона, уз ватрену подршку минобацачке чете. Садејство међу овим јединицама уопште није било организовано, јер када је 3. чета пошла на јуриш 2. чета није ни кренула према немачким положајима, а минобацачка чета је минама тукла по борбеном строју 3. чете. Чета се опет повукла на полазне положаје за напад, који су од непријатеља иначе били заклоњени густом и високом шумом. До 12 часова истога дана чета је неколико пута нападала овај немачки положај, али увек без успеха.

Док су се водиле жестоке борбе на бригадном левом крилу, Немци и усташе појачали су притисак на десно крило бригадних положаја и успели да потисну 3. батаљон на линији положаја: Јазовац - Илијин гроб - Бреснати врх - Стражба, а истовремено јак притисак Немци су вршили са правца Трбука и кота 356 и 400, па се 3. батаљон повукао на нову линију положаја. Бригада је у овим борбама имала 11 погинулих и 27 рањених бораца и старешина, а Немци 7 погинулих и 22 рањена, што је пребројено, али се поуздано сматра да их је било далеко више.³⁶⁴⁾

Тачно у 6 часова 13. априла Немци су поново жестоко навалили на цео положај 23. бригаде. Борба је била веома оштра. Непријатељ је вршио поновљене јурише, али није успевао да потисне јединице 23. бригаде. У 8 часова је густом артиљеријском ватром тукао бригадне положаје, па су се батаљони тек онда повукли на нову линију положаја: Масловари - Гарићи - Дуга коса - Калило - Дурмина коса - Трешња. Непријатељ је наставио са нападима и на ову линију, овога пута без успеха. Бригада је у овим борбама имала 8 погинулих, 8 рањених и 20 несталих бораца. Убијено је 15 и рањено 35 немаца. Од оружја борци су оставили на положајима 6 пушко-митраљеза, две руске полуаутоматске пушке, 9 руских стројница и један пиштољ.

ОКО 22 часа 13. априла батаљона 17. бригаде 28. дивизије сменили су 2. и 4. батаљон 23. бригаде и преузели њихове по-

³⁶³⁾ АОС, к. 1337, пер. бр. 24-1/1.

³⁶⁴⁾ АОС, к. 1337/А, бр. 20-1/1.

ложаје. Смена је завршена у свануће 14. априла 1945. године. Штаб 23. бригаде издао је 13. априла заповест потчињеним јединицама о поселању нове линије положаја.³⁶⁵ При томе је констатовано да је до повлачења бригаде на нове положаје дошло најпре због тога што су положаји од Коњске Главе до Придјела били развучени, чиме су били ослабљени по дубини, а није се због тога располагало ни резервом којом би се могло парирати овако јаком непријатељском нападу. Непријатељу је знатно помогла и његова артиљерија са ватрених положаја на левој обали Босне, из правца Маглаја, која је густом ватром засипала бригадне положаје. Батаљони су давали огорчени отпор. Борци су се храбро борили, много их је погинуло, а још више рањено, али су морали попустити пред далеко јачим непријатељем.

Четрнаестог априла бригада је посела положаје на просторији Орашје, Клоч и Бољанић. Штаб бригаде био је у Клочу. Није било борбених дејстава. Јединице су се срећивале, чишћено је оружје и одржане су смотре по јединицама. Чланови штаба 23. бригаде присуствовали су батаљонским митинзима, на којима су говорили о значају савеза са Совјетским Савезом.

Немачки командант одбране сектора Маглај - Добој, генерал Гајгер, био је потпуно свестан велике и непосредне опасности која би се избијањем јединица 45. дивизије на обали Босне наднеле над комуникацијом Маглај - Добој, којом су се још увек повлачиле крупне јединице Групе армија »Е« ка северу, у састав немачке одбране Сремског фронта. Скраћивањем линије одбране на појас од око 10 километара источно и јужно од Добоја немачки командант је успео да прикупи јаче снаге за појачање одбрамбене линије, али још увек није успевао да задржи јединице 45. дивизије у њиховом надирању ка обалама Босне.

је водила скоро свакодневно борбе са далеко јачим непријатељским снагама и имала је 35 погинулих, 73 рањена и 20 несталих бораца. Велики је број погинулих бригада имала у жестоким борбама вођеним од 10. до 13. априла код Шеварлије, Трбука и на Буркином камену, где је по бригадним извештајима погинуло 30 бораца, међу којима и командант 3. батаљо-

³⁶⁵ АОС, к. 1337, рег. бр. 5-1/3, *Заповест штаба 23. бригаде* Оп. бр. 117, од 13. априла 1945. године, Положај.

на, Чедомир Стојановић,³⁶⁶⁾ и рањена су 54 борца и старешина.

На место погинулог команданта Стојановића *постављен* је Јосип Сунко.

тешке губитке: 141 погинуо, 121 рањен и 126 заробљених. Од непријатеља је заплењено 147 пушака, три тешка митраљеза и много другог наоружања и муниције и ратне опреме, али је доста бригадног оружја остало на положајима које је освојио непријатељ.³⁶⁷⁾

ПРЕЛАЗ РЕКЕ БОСНЕ

Пред фронтом 45. дивизије непријатељ је после успешних напада 13. априла до подне успео да овлада линијом Главица - Ланиште - Јазовац - Илијин гроб - Ивановићи - к. 405 - к. 362 - Лазићи - к. 348 - с. Вукаље - Буркин крст, где се задржао, утврдио и на тај начин потпуно обезбедио комуникације долином Босне од Маглаја ка Добоју. На десној обали Спрече Немци су држали линију: С. Грабска - к. 416 - Циганиште - Споменик - Коморевац. Ове немачке делове, 15. априла, смениће јединице 7. СС брдске дивизије »Принц Еуген«.

На тим положајима Немци су са усташама, домобранима и четницима имали око 2.300 људи, ојачаних аутоматским оружјима и бацачима. Одбрану овог мостобрана потпомогла је непријатељска артиљерија са ватрених положаја у самом Добоју и на околним висовима и на левој обали Босне (пет хаубица и 10 ПА топова и 8 флакова у Добоју).

Штаб 45. дивизије, по заповести од 14. априла, добио је задатак да изврши напад на непријатељске положаје и да овлада десном обалом реке Босне од с. Православни Придјел до Шај - камена, с тежњом да се брзим продором по могућству овлада жељезничким мостом на реци Босни (1 км јужно од железничке станице Усора) или да се онемогући непријатељ да га сруши.³⁶⁸⁾

штабовима потчињених јединица за дејства јужно од Добоја, са почетком у 16 часова истога дана.³⁶⁹⁾ Заповест је стигла у

366) Према ауторовим истраживањима, независно од званичних извештаја штаба 23. бригаде и штаба 45. дивизије, у овим борбама погинуо је далеко већи број бораца и старешина. У времену од 9. до 14. априла 1945. године: укупно 67 погинулих и 7 несталих.

367) АОС, к. 1337/А, рег. бр. 24-1/1.

368) 36. НОР, XI, 2, док. 55 и 56.

s

369) 36. НОР, XI, 2, док. 61.

штабове бригада око 10 часова и затекла је све батаљоне у живим припремама за општи напад на непријатеља. Дивизијска заповест је убрзаним темпом била разрађивана у штабовима бригада, извршена су кратка и мање - више само оријентациона рекогносцирања терена, јер су сви команданти батаљона и командири чета и водова врло добро и детаљно познавали ову просторију на којој су водили скоро свакодневне жестоке борбе против Немаца, усташа, домобрана и четника.

Напад јединица 23. бригаде на непријатеља почео је 15. априла 1945. године у 16 часова, са 2. и 4. батаљоном.

Штаб бригаде је одлучио да 1. и 3. батаљон остану у бригадној тактичкој резерви, па су заузели положаје на линији: Калило (триг. 445) - к. 362 (1. батаљон) и Трешник - Топаловићи - к. 393 (3. батаљон), одржавајући непрекидни борбени контакт с непријатељем.

Други батаљон кренуо је правцем Конопљиште - Крчма-рица. Покрет је био отежан због брдовитог терена, па је тек пред вече напао непријатеља на положају Буркин крст (триг. 636). После жестоке борбе и упорног отпора непријатеља, батаљон је уз садејство јединица 20. бригаде, освојио овај положај тек око 22 часа, а затим је наставио да чисти ову просторију. Заузето је к. 558 и Шај - камен (к. 358) и у ноћи 15/16. априла Трбук и протерао непријатеља ка самој комуникацији.

Четврти батаљон заједно са минерским водом бригаде, кретао се истим правцем као и 2. батаљон и на време посео положај Коло (к. 312), али није успео да сачува мост на реци Пакленици. Немци су га пре напуштања ове територије порушили.

имао је једног рањеног, а непријатељски губици нису били утврђени. Заплењено је доста ратне спреме и војне опреме.³⁷⁰

Услед ужурбаног повлачења немачких и квислиншких снага са мостобрана на десној обали Босне, јер су Немци већ добили вест да су јединице 1. армије ЈА пробиле Сремски фронт, штаб 23. бригаде наредио је даље напредовање својих јединица. Батаљони су 16. априла у 21 час наставили са напредовањем према Трбуку са циљем пребацивања на леву обалу Босне и даљег гоњења непријатеља ка Добоју. Други батаљон је наставио гоњене десном обалом Босне у правцу Липца и Добоја. Штаб бригаде са 1. и 3. батаљоном и бригадном

³⁷⁰) АОС, к. 1332, рег. бр. 3-2, *Дневни оперативски извештај штаба 23. бригаде*, Оп. бр. 123, од 16. априла 1945. г.

противоколском и пратећом четом, кренуо из Топаловића у 21 час према Трбуку, у коме их је у 1.30 часова 17. априла са-чекао 4. батаљон. Бригада је имала једног рањеног.

Непријатељ је јаким снагама бранио десну обалу реке Босне како би обезбедио пролаз последњих јединица које су се пробијале долином према Добоју. У борбама на тим положајима углавном је и сломљен његов отпор и створени су пред-услови за прелаз реке Босне. Сама брзина акције коју су во-диле јединице 45. дивизије није дозволила непријатељу да при-ступи посебно систематској организацији одбране на левој обали Босне. Па и поред тога, он је успео да групише на левој обали јаке заштитне делове и да јаком артиљеријском, мино-бацачком и митраљеском ватром туче места прелаза. После освајања положаја на десној обали реке, јединице 45. дивизије натерале су непријатеља да се код Трбука, преко железничког моста, пребаци на леву обалу.

Штаб 45. дивизије у својој већ поменутој заповести од 15. априла упозоравао је штабове бригада на следеће: »У циљу стварања предуслова за брзо форсирање реке Босне, по изби-јању на реку Босну, концентрисати ватру на најпогоднијим местима за прелаз, при чему тежити да прелаз буде што енер-гичнији. Пребацивање извршити прво са мањим снагама које наоружати већим бројем аутоматских оруђа и које ће створи-ти најужи мостобран и омогућити прелаз осталим деловима који ће тај мостобран учврстити и проширити... «

Ширина реке Босне код Трбука била је 150-200 метара, дубина 6-10 метара, брзина око једног метра у секунди. Лева обала је каменита, а десна песковита. Обала реке код Добоја је равна.

Непријатељ је бранио реку енергично из бункера, кућа и са утврђених положаја. Саму одбрану реке чинило је око 800-900 војника према положајима 1. батаљона у Трбуку, а приликом њиховог повлачења пристигла им је колона од пре-ко 200 војника из СС јединица. Главна одбрана била је на са-мој обали а насељена места била су уређена као јаки одбрам-бени пунктови. Како је наша авијација порушила мост код Тр-бука, а Немци су порушили оба моста код Добоја, Штаб 45. дивизије одредио је два места за форсирање реке Босне: код железничког моста код Добоја и код Трбука. Дивизија је рас-полагала свега са шест гумених чамаца, од којих су четири до-дељена 20. и 24. бригади за прелаз код Добоја и два за 23. бригаду за прелаз код Трбука, прелаз код Добоја био је оси-

гуран једним пешадијским батаљоном и једном батеријом пољских топова 76 мм на коти 356, а код Трбука једним батаљоном и једном противколском батеријом. Митраљеска чета обезбеђивала је места прелаза од евентуалне непријатељске авијације.³⁷⁾

Припреме за прелаз реке Босне у јединицама 23. бригаде вршене су у току ноћи 16/17. априла. Четврти батаљон налазио се у Трбуку ради обезбеђења места прелаза са правца Маглаја. Други батаљон гонио је непријатељске остатке десном обалом реке Босне према Добоју. Остали делови бригаде стигли су на просторију Трбука 16. априла у 22 часа. По извршеној припреми у току ноћи, у 5 часова 17. априла, спуштени су у реку чамци, којима је прва група пребачена на леву обалу реке.

Пошто није било времена за подизање понтонског моста, јединице 23. бригаде прелазиле су само са два гумена чамца добијена од штаба дивизије. Рејон прикупљања јединице био је у Трбуку, на самој обали реке. Да непријатељ не би изненадио неким нападом, постављена су обезбеђења према Маглају и Добоју, а јединицама које су прве прелазиле реку дат је задатак да се, одмах по приспећу на леву обалу реке, поставе као обезбеђење. Ради олакшања прелаза главнине и довођења непријатеља у забуну о правом месту прелаза, 2. батаљон вршио је мањи демонстративни напад и прелаз реде код села Шеварлије. Непријатељ је стварно извукао закључак да ће код Шеварлије бити прелаз главнине па је на том одсеку на левој обали прикупио највећи део својих снага, чиме је умногоме био олакшан главни прелаз код Трбука.

Најпре је прешао 3. батаљон, који је у 15 часова избио на просторију села Присад и чистио терен пред собом, сместио се у Присаду и избацио јака обезбеђења на Обли Кам (к. 305). Затим се пребацио 1. батаљон и око 17 часова избио у рејон села Присада и наставио чишћење терена пред собом. Потом се пребацила бригадна противколска чета и на крају штаб бригаде са свим приштапским деловима и сместили се у селу Присаду. Пребацивање ових делова и штаба бригаде трајало је седам часова.

Други батаљон који је био на положају према Добоју, пребацио се преко порушеног моста код села Шеварлије и у рејон концентрације бригаде стигао истог дана око 22 часа. Четврти батаљон остао је на десној обали као обезбеђење целокупног прелаза са правца Маглаја.

37) АОС, к. 1333, пер. бр. 1-1/7.

Прелаз је вршен дању, без артиљерије припреме и ваздушне подршке. Није било непријатељског отпора, нити је непријатељ било шта предузимао да омете прелаз јединица 23. бригаде. Томе је вероватно придонео и демонстративни напад 2. батаљона из правца Шеварлија, чиме је непријатељ био доведен у заблуду о правом месту прелаза, а треба веровати и да се плашио да његова колона не буде пресечена и онда по деловима уништавана. Иако је река Босна, која је изгледала као несавладива препрека, са свега два гумена чамца, без стручног особља, умешношћу и високим борбеним моралом, успешно пређена. Стечена су корисна искуства у преласку велике и брзе реке.

НАПУШТАМО ИСТОЧНУ БОСНУ

Ћ источну Босну код Јање и Амајлије бригада је почела прелазити 18. децембра 1944. године и на овој просторији остала све до 17. априла, када је прешла реку Босну, дошла у централну Босну, а у току истог месеца и у Босанску крајину. Ћ источној Босни бригада је остала тачно четири месеца.

Борбена дејства која су јединице 23. бригаде изводиле у источној Босни била су тешка, жестока, крвава и сложена. Борци и руководиоци бригаде у огромној већини показали су у тим борбама самопрегор и јунаштво. Борили су се успешно против далеко јачег и бољег наоружаног непријатеља, чија је надмоћност посебно била велика у артиљерији, минобацачима и аутоматском оружју. Непријатељ је успешно користио и оклопни воз на прузи Маглај - Добој и упорно се бранио. Поједини непријатељеви положаји су у току 24 часа по неколико пута заузимањи на јуриш, прелазењи из руку у руке. Често је долазило до борби прса у прса.

Борбена дејства и маршеви вршени су у крајње неповољним временским условима: по киши, дубоком снегу, хладном и мразовитом времену. Положаји су држани најчешће, дању и ноћу, под отвореним небом. Обућа и одећа били су слаби, па су у овом периоду била 92 борца са промрзлим ногама.

Велики су били људски губици бригаде у ова четири месеца борби и покрета у источној Босни. Из њеног борбеног строја избачено је 1588 бораца и руководилаца, од којих 256 погинулих, 687 рањених, 396 несталих (у току времена преко 250 се вратило у борбени строј), 92 промрзла и 157 оболелих од пегавог и трбушног тифуса.

Самопрегор и јунаштво војних и политичких руководи-
лаца били су у овим борбама велики и примерни. Из борбеног
строја бригаде изашло је укупно 45 руководиоца (32 војна и
13 политичких); од којих погинуло 20, рањених 14, оболелих
од тифуса 10 и један је стрељан по пресуди војног суда.

Од 20 погинулих руководиоца 6 је било политичких и 14
војних руководиоца. Погинули су: политички комесар брига-
де (мајор Трајко Јовановић Јосиф), четири члана штабова ба-
таљона, од којих два команданта батаљона (Мило Поповић и
Чедомир Стојановић), један заменик команданта батаљона
(Миодраг Бошковић) и један помоћник политичког комесара
батаљона (Милан Мајсторовић Корчагин), затим петнаест чла-
нова команди чета и водова, од којих један командир чете
(Благоје Стефановић), један заменик командира чете (Борисав
Станковић), пет водника (Василије Јанковић, Добросав Борђе-
вић, Божидар Павловић, Душан Милијић и Властимир Јанко-
вић), четири политичка делегата водова (Вукадин Величко-
вић, Исидор Томић, Јоже Безјак и Живојин Гајић) и четири
десетара (Мартин Јанковић, Борисав Војиновић, Стеван Обра-
довић и Драгослав Првуловић).

Рањено је укупно 14 руководиоца, од којих 11 војних и
три политичка руководиоца. Рањена су четири члана штабова
батаљона, од којих два команданта батаљона (Божо Поповић,
Павле Свитлица), један заменик команданта батаљона (Бранко
Петронијевић), један политички комесар батаљона (Воја Дра-
говић), затим седам командира чета (Стеван Марковић, Јова
Јовановић, Радош Мирко, Милутин Вукићевић, Мирко Орахо-
вић и Благоје Мађарац, а Христивоје Јовановић, је стрељан по
пресуди војног суда бригаде), затим два политичка комесара
чета (Мирко Поповић и Витомир Белић) и три командира
вода.

Десет руководиоца оболело је од пегавог или трбушног
тифуса, од којих један политички комесар батаљона (Звонко
Мајнарић), два политичка комесара чета (Зоран Митровић и
Јанез Томинец), један командир чете (Крстивоје Милосавље-
вић), један заменик командира чете (Витомир Љубенковић),
три водника (Стеван Павловић, Живорад Марковић и Јован
Петровић), један политички делегат вода (Боривоје Каратеше-
вић) и један десетар (Радомир Ивановић).

Релативно велики су били и материјални губици бригаде.
Изгубљено је укупно 119 комада оружја, од којих 80 пушака,
два пушкомитраљеца, један »шарац« и 36 стројница.

циле су из непријатељског борбеног строја укупно 2.861 војника и старешину, од којих 734 Немца, 20 усташа и домобрана и 2107 четника. Погинула су 1094, од тога 132 Немца, међу којима један командант батаљона, затим 942 четника, међу којима један командант батаљона, и командант Озренске бригаде - Бранко Тодић и 20 усташа и домобрана. Рањено је 1521 (590 Немаца и 931 четник) и заробљено 246 (12 Немаца, 79 домобрана и 155 четника). Велики су били и материјални губици непријатеља, од којег је заплењено укупно 200 комада наоружања, од чега 187 пушака, два пушкомитраљеза, три митраљеза, једна стројница, 6 пиштоља и један двоглед, много пушчане и митраљеске муниције, ручних бомби, граната за минобацаче и много друге ратне и војне опреме.

У овом временском периоду, бригада је у потпуности, али уз велике и драгоцене жртве, извршила све задатке добијене од штаба 45. дивизије. Са високом свешћу о неопходности улагања свих напора у борби, јединице 23. бригаде су биле потпуно спремне да после непрекидних борби наставе са дугим маршевима и борбеним дејствима све до коначног ослобођења земље.